

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин

Кафедра історії та теорії держави і права

Кваліфікаційна робота бакалавра

Історіографія Української революції 1917-1921 рр.

Виконав: студент навчальної групи ІСТ 21-1

спеціальність 032 «Історія та археологія»

Манаков С.Г.

Керівник д. іст. наук, проф.

професор кафедри історії та теорії держави і права

Запорожченко Ю.В.

Рецензент: д. іст. наук, професор

Професор кафедри міжнародних відносин

Маргулов А.Х.

Дніпро – 2025

Анотація

Манаков Сергій «Історіографія Української революції 1917-1921 років»
Дипломна робота освітнього рівня – бакалавр, на правах рукопису.
Спеціальність – 032 «Історія та археологія» (історія та антропологія права). –
Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

Дана дипломна робота присвячена дослідженню історіографічного вивчення Української революції 1917-1921 років. У роботі здійснено комплексний аналіз основних етапів розвитку історіографії даного періоду, починаючи з історіографічних джерел лідерів національно-визвольних змагань, еміграційної, пострадянської та сучасної української школи. Особливу увагу приділено типологізації історіографічних підходів, зокрема проблемам періодизації, археографічного вивчення, а також персоналістичним дослідженням лідерів революції. У роботі розглянуто внесок провідних істориків, таких як Валентин Кавунник, Ігор Гирич, Станіслав Кульчицький, Олександр Рєєнт та інші. Підкреслено зміни у методологічному осмисленні подій революції в українській науці після 1991 року, звертається увага на ключові концепти, а також на актуалізацію цифрових історичних джерел і порталів. Робота базується на аналізі монографій, наукових статей, археографічних видань, публіцистичних праць, що дозволяє сформулювати узагальнені висновки щодо тенденцій і перспектив розвитку історіографії Української революції.

Ключові слова: історіографія, Українська революція, лідери УНР, періодизація, діаспора.

ABSTRACT

Manakov Serhii “Historiography of the Ukrainian Revolution of 1917-1921” Bachelor’s degree thesis, manuscript format. Specialty – 032 “History and Archaeology” (History and Anthropology of Law). – University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

This bachelor's thesis is devoted to the historiographical study of the Ukrainian Revolution of 1917-1921. The paper provides a comprehensive analysis of the main stages in the development of historiography related to this period, starting from the historiographical sources produced by the leaders of the national liberation struggle, through the emigrant historiography, post-Soviet, and contemporary Ukrainian scholarly traditions. Special attention is given to the typology of historiographical approaches, including issues of periodization, archival publication (archeography), and studies focused on key revolutionary figures. The research examines the contributions of leading historians such as Valentyn Kavunnyk, Ihor Hyrych, Stanislav Kulchytskyi, Oleksandr Reient, among others. The thesis emphasizes methodological shifts in interpreting the Revolution in Ukrainian scholarship after 1991, highlights key concepts, and explores the growing importance of digital historical resources and online archives. The work is based on the analysis of monographs, scholarly articles, archeographic publications, and journalistic materials, enabling the formulation of generalized conclusions on the trends and prospects in the historiographical study of the Ukrainian Revolution.

Keywords: historiography, Ukrainian Revolution, leaders of the UNR, periodization, diaspora.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА ЛІДЕРІВ НАЦІОНАЛЬНО-ВІЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ.....	7
РОЗДІЛ ІІ. ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА СТОРІНКАХ ДІАСПОРНОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ.....	28
РОЗДІЛ ІІІ. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.....	40
ВИСНОВОК.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми дослідження – Українська революція 1917-1921 років стала одним із визначальних етапів у боротьбі українського народу за державність. Ця подія заклала міцну основу для майбутнього розвитку української нації й вплинула на формування національної свідомості народу. Революція відбулася на тлі глибоких політичних та соціальних потрясінь, коли Україна вперше після багатьох століть опинилася перед можливістю відновити свою незалежність.

Вивчення історіографії революції є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє простежити, як різні історики в різні епохи трактували ці події, та як їхні погляди змінювалися залежно від політичних обставин та ідеологічних уподобань. Особливий інтерес становлять праці українських істориків діаспори, які, на відміну від радянських дослідників, мали змогу висвітлювати події об'єктивніше та наголошували на національно-визвольному аспекті революції.

Таким чином, аналіз історіографії Української революції допомагає не лише краще зрозуміти історичні події, але й усвідомити їхнє значення для формування української національної ідентичності, що робить це дослідження актуальним і важливим у контексті сучасного осмислення української державності.

Об'єктом дослідження є сукупність історіографічних праць українських, радянських, еміграційних та сучасних істориків, що висвітлюють події Української революції 1917-1921 років. До цього комплексу належать наукові монографії, публіцистичні праці, збірники документів, спогади учасників революції, аналітичні огляди та публікації, які формували й формують наукове бачення революційних подій і процесів на різних історичних етапах. У роботі враховано також зміни у трактуванні ролі провідних політичних діячів УНР.

Предметом дослідження є процес формування, трансформації та інтерпретації наукових поглядів на події Української революції 1917-1921 рр. у працях представників української еміграційної історіографії, радянської школи історії та сучасних вітчизняних істориків. Особлива увага приділяється еволюції наративів щодо державотворчих ініціатив УНР, соціальних трансформацій, збройної боротьби та зовнішньої політики, що відображено у змісті історичних досліджень відповідного періоду. Робота також аналізує вплив політичних і світоглядних чинників на інтерпретацію подій та осмислення національно-визвольної боротьби у контексті формування української ідентичності.

Хронологічні рамки даного дослідження охоплюють період Української революції 1917-1921 років, а також включають аналіз історіографії цих подій у радянську, діаспорну та сучасну добу. Особливу увагу приділено періоду формування ідей національної державності під час революційних подій.

Територіальні межі – територія Української Народної Республіки (УНР), Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), а також еміграційні центри української діаспори, зокрема у Західній Європі та Північній Америці, та сучасні терени продукування національної історіографії з досліджуваної проблеми.

Метою даної роботи є аналіз основних напрямів розвитку історіографії подій Української революції 1917-1921 років в Україні та діаспорі, а також дослідження ролі національної еліти в цих процесах.

Методологічна основа У дослідженні історіографії Української революції 1917-1921 років використано міждисциплінарний підхід, який поєднує історико-джерелознавчий, історіографічний, порівняльний та критико-аналітичний методи. Основу склали як класичні праці провідних діячів революції та діаспори, так і сучасні наукові праці вітчизняних дослідників. У роботі широко застосовувався принцип історизму, що дозволив

розглядати становлення та еволюцію історіографічних підходів у контексті політичної ситуації, трансформації наукових парадигм та суспільних запитів. Археографічний підхід сприяв глибшому аналізу джерельної бази, зокрема документальних публікацій та архівних збірок. Особливу увагу приділено критичному аналізу наукових інтерпретацій, типологізації підходів та виявленню провідних напрямів у дослідженні революційних подій. Метод контент-аналізу застосовано при роботі з публіцистичними матеріалами, рецензіями, історичними порталами та цифровими бібліотеками. Завдяки цьому було досягнуто мети дослідження – простежити еволюцію історіографічного осмислення подій революції, визначити основні школи, концепти та актуальні вектори розвитку вітчизняної історичної науки.

Апробація результатів. Результати дослідження апробовані на засіданні XV міжнародної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки – 2025», історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка (м. Київ 16 травня 2025)

Структура бакалаврського проекту зумовлена його метою та визначеними завданнями. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів основної частини, висновків, списку використаної літератури (31 позицій на 5 сторінках). Загальний обсяг тексту становить 63 сторінки, із них основного тексту – 56 сторінок

РОЗДІЛ І.

Історіографічні джерела лідерів національно-визвольних змагань

Українська революція 1917-1921 років була не тільки боротьбою за політичну незалежність. Це також був великий, комплексний і багатовимірний процес, що охоплював соціальні, економічні, культурні та національні чинники, які разом мали на формування нового державного устрою. Визвольні змагання відбувалися в умовах краху імперій, зміни світового порядку, внутрішньої нестабільності та постійної боротьби за міжнародне визнання української державності.

У центрі цього складного процесу стояли постаті, які не лише керували державними й військовими структурами, але й залишили по собі важливу публіцистичну та мемуарну спадщину. Ідеї, що формувалися в їхніх працях, не тільки впливали на події того часу, а й стали предметом подальшої історіографічної рефлексії. Михайло Грушевський, Павло Скоропадський, Симон Петлюра та Володимир Винниченко – ці особи репрезентували різні підходи до розуміння української державності, бачення моделі влади та місця України в європейській системі.

Порівняльний аналіз розвідок цих діячів дозволяє простежити трансформацію їхніх поглядів упродовж революційного періоду. Наприклад, еволюція думки Михайла Грушевського – від «Хто такі українці й чого вони хочуть» (1907) до «На порозі нової України» (1918) – ілюструє трансформацію поглядів вченого, останнього народника, від федералістично-автономічних до окремішних. Павло Скоропадський у своїх «Споминах» осмислює гетьманат як спробу встановлення державного порядку в умовах хаосу. Симон Петлюра у публіцистичних творах, зокрема в памфлеті «Московська воша», інтерпретував історію революційних змагань та пропонує модель національного спротиву. Водночас Володимир Винниченко у «Відродженні нації» фіксував кризу української політичної думки й розчарування в інтелігенції як еліті, що не виправдала покладених на неї очікувань.

Тому можна стверджувати, що мемуарні, публіцистичні та програмні тексти провідників Української революції 1917-1921 років становлять не лише цінні історичні джерела, але й важливі свідчення ідеологічної еволюції, політичної саморефлексії та конфлікту між нормативними моделями державотворення і реальними практиками управління. Їхня історіографічна значущість полягає у здатності відобразити внутрішню логіку національного руху, його суперечності, кризи легітимності та зміну стратегій у відповідь на зовнішні й внутрішні виклики. Аналіз цих текстів дозволяє розглядати революцію не лише як послідовність політичних подій, а як складний процес інтелектуального пошуку форм національного самовизначення, що й донині впливає на формування історичної свідомості та політичної культури в Україні.

Михайло Грушевський займає важливе місце у контексті національно-визвольних змагань періоду Української революції 1917-1921 років. Його внесок у формування української історіографії та політичної думки дозволяє розглядати його не лише як ученого-історика, але і як ідеолога модерного українського націєтворення. На нашу думку, особливу увагу треба приділити таким працям, як: публіцистичне есе «Хто такі українці й чого вони хочуть» (1917) та політичний маніфест «На порозі нової України» (1918), які чудово демонструють зміну ідеологічних пріоритетів Михайла Грушевського та трансформацію його бачення державності.

Робота «Хто такі українці й чого вони хочуть», написана Михайлом Грушевським у 1917 році, є однією з важливих публіцистичних праць, що відображає ідеологічні засади українського національного руху на зламі імперського та революційного періодів. У час, коли в Російській імперії тривали глибокі політичні зміни, цей текст був зверненням не лише до українського суспільства, а й до російської інтелігенції та міжнародної аудиторії, з метою пояснення природи української ідентичності та обґрунтування політичних вимог українців.

У першій частині праці Михайло Грушевський вибудовував аргументацію на основі історичного наративу та трактує українців як окрему націю зі сталою етнічною, мовною та культурною ідентичністю. Він послідовно відмежовується від великоруської концепції «триєдиного російського народу», доводячи, що українці не є ані «відгалуженням», ані «племінною частиною» росіян. На думку автора, саме історія Київської Русі, з її осердям у південних землях, має бути взята за основу української державницької легітимації, а не історія Московської держави [1]. Тут наявний ідейний перегук з його науковою працею «Історія України-Руси», у якій ще раніше було закладено концепт тяглості української державності.

Ці ідеї, як слушно зазначає історик Георгій Касьянов з Інституту історії України НАН України, мали на меті, з одного боку, переконати українців у самотності їхнього національного проєкту, а з іншого – раціонально та аргументовано донести цю позицію до представників імперського центру, які сприймали український рух як суто культурницький або навіть маргінальний прояв провінційної активності [3, с. 6-7].

У другій частині брошури акцент зміщується на аналіз сучасної політичної ситуації. Михайло Грушевський закликає до розбудови української автономії в межах демократичної, федеративної Російської республіки. Він формулював модель, згідно з якою Україна має отримати право на самоуправління у сфері культури, освіти, адміністрації та економіки, водночас залишаючись частиною реформованого загальноросійського політичного простору [1, с. 7, с. 125]. Така позиція свідчить про його віру в можливість конструктивного діалогу між українським рухом та російським політичним класом, хоча на практиці ці сподівання виявилися переоціненими.

Особливу увагу автор приділяє ролі народу в процесі націєтворення. Для Михайла Грушевського ключовим суб'єктом історичного розвитку є не еліта, а народ, передусім селяни, які повинні стати рушієм політичних змін. У цьому виявляється тісний зв'язок між історичною пам'яттю, соціальним запитом і політичною мобілізацією [1 с. 7-8]. Як впливає з позиції автора, український

народ, позбавлений досвіду державності, потребує політичного навчання та організації. Водночас у цьому він вбачає не приреченість, а виклик – необхідність якнайшвидше пройти шлях політичного просвітництва, самоорганізації та включення у процес державного управління [1, с. 164].

Як вказує Георгій Касьянов, брошура Михайла Грушевського виконує не лише мобілізаційну, а й просвітницьку функцію – вона покликана пояснити як самим українцям, так і зовнішній аудиторії легітимність автономістського проєкту, спираючись на історіософські аргументи та раціональну політичну програму [3].

Тож у висновку з аналізу праці «Хто такі українці і чого вони хочуть», ми можемо стверджувати що вона становить не лише публіцистичну відповідь на актуальні виклики доби, але і є концептуальним джерелом для осмислення процесу формування модерної української національної ідеології на початку ХХ століття. Її значущість полягає у поєднанні двох взаємопов'язаних вимірів: з одного боку, це – історично-антропологічне обґрунтування незалежності українського народу, з іншого – чітко сформульована програма політичного самоутвердження нації у межах демократичної, федеративної держави.

Михайло Грушевський послідовно руйнував великодержавні наративи, які заперечують існування українців як самостійного історичного суб'єкта, натомість створює науково вивірений образ української нації як спільноти з глибоким історичним корінням, власною мовою, традицією та правом на політичне самовизначення. Його риторика заснована не на емоційних апеляціях, а на історичній аргументації, що надає тексту переконливості та універсальності – брошура звернена не лише до українців, але й до інтелігенції інших народів, зокрема росіян, поляків та європейських спостерігачів [1, с. 111-114].

На відміну від пізніших, більш радикальних публікацій, ця праця відображає перехідний стан політичної свідомості української інтелігенції, що ще вірила у можливість федеративного союзу з Росією на основі демократичних засад. Саме ця еволюційність думки, поєднана з глибоким

історичним аналізом, дозволяє вважати текст ключовим документом не лише революційної доби, але й цілої доби націєтворення.

Звертаючись до аналізу Георгія Касьянова, також можна стверджувати, що цінність цієї брошури полягає не стільки у її програмних гаслах, скільки в її здатності структурувати уявлення про українську націю в нових історичних умовах. У цьому тексті відображено не лише спробу дати відповідь на «зовнішнє» запитання про українців, але й сформульовано «внутрішній» наратив – політичну й культурну необхідність самоусвідомлення, що стає основою мобілізації національного руху в період революційної трансформації.

З огляду на це, «Хто такі українці і чого вони хочуть» може бути інтерпретовано як своєрідний ідеологічний пролог до подальших революційних подій і політичних трансформацій. Воно не лише зафіксувало стан національного мислення у 1917 році, але й стало одним із перших політичних документів, що заклали основи публічного дискурсу про право українського народу на самовизначення в умовах краху імперій [3].

Праця «На порозі нової України», яка була опублікована Михайлом Грушевським у 1918 році, є одним із гарних для розуміння текстів еволюції його політичної свідомості в добу революції та раннього етапу українського державотворення. Вона складається зі збірки публіцистичних статей і промов, написаних упродовж 1917-1918 років, і фіксує поступовий, але чіткий відхід Михайла Грушевського від ідеї автономії у складі демократичної Росії до відкритого проголошення державного суверенітету України.

Як влучно зазначає дослідник Віктор Єрмолаєв, уже з перших сторінок видно, що Михайло Грушевський прагне не просто описати події революції, а осмислити їх у категоріях історичного призначення української нації. У нього тепер в центрі уваги – парламентська республіка як форма політичної організації, що найповніше відповідає національним і демократичним прагненням українського суспільства. Автор наголошує, що відмова від сподівань на федералізм Росії стала відповіддю на реальний політичний досвід

Центральної Ради, її нездатність забезпечити автономію в межах імперії [9 с. 32-37].

У цьому тексті яскраво представлений концепт «середньої політичної платформи», яку Михайло Грушевський пропонує як компроміс між ідеєю культурно-національної автономії та радикальним націоналізмом. Такий підхід не є ознакою непослідовності, а свідчить про його намагання забезпечити легітимність українського державного проєкту через максимально інклюзивну політичну модель. Ця стратегія, базується на глибокому розумінні Михайлом Грушевським соціальної структури українського суспільства, його складної етнічної та класової конфігурації.

Також можна звернути увагу на філософсько-політичні аспекти тексту, підкреслюючи, що Михайло Грушевський формулює бачення української держави як суверенного суб'єкта з високим рівнем політичної культури, що має базуватися на принципах демократії, конституціоналізму та соціального партнерства. У цьому контексті праця «На порозі нової України» виступає не лише політичним маніфестом, а й програмним документом націєтворення, можна сказати – планом, у якому чітко і системно викладається ідея соборної, демократичної, соціально відповідальної Української держави.

Особливе значення має концепція народовладдя. Михайло Грушевський виступає за максимально широке представництво – не лише національне, а й соціальне, наголошуючи на необхідності участі селян, робітників, представників меншин у політичному процесі. Такий підхід має не лише демократичний вимір, а й історичне коріння, оскільки він розглядає Центральну Раду як спадкоємицю традицій народного самоуправління доби козацької демократії. Це положення, як чітко зазначає вчений Віктор Єрмолаєв, знайшло відображення у проєкті перетворення Центральної Ради в парламентську установу через скликання Всеукраїнського національного конгресу та інші організаційні механізми представництва [9, с. 33-35ст].

Не менш важливим є й те, що Михайло Грушевський у цій праці активно аналізує помилки та слабкі сторони діяльності Центральної Ради. Він визнає

недостатню інституційну спроможність, фрагментацію еліти, відсутність дієвих виконавчих структур. Самокритичність і рефлексивність цього аналізу надає тексту особливої цінності як джерела не лише політичної програми, але й історіографічного осмислення революційного досвіду.

На завершення аналізу цих праць варто відзначити, що праця «На порозі нової України» може вважатись своєрідним політичним заповітом Михайла Грушевського – поєднанням його публіцистичної та політичної діяльності доби Української революції. У ній не лише відображено складну палітру історичних подій 1917-1918 років, але й запропоновано концептуально цілісну модель української державності на засадах демократії, парламентаризму та соціального партнерства. Михайло Грушевський осмислює власний досвід керівництва Центральною Радою, критично оцінює її здобутки та прорахунки, а також формулює ідеї, що не втратили актуальності й у наступних десятиліттях розвитку української політичної думки.

В «На порозі нової України» чітко простежується еволюція світогляду Михайла Грушевського – від ідеї автономії до концепції самостійної держави. Цей зсув зумовлений, перш за все подіями, що позначилися походами більшовиків на Київ, глибшим переосмисленням структури влади, природи політичного представництва, можливостей національного парламентаризму. Якщо в 1917 році Михайло Грушевський ще зважав на зовнішні обставини – позицію Тимчасового уряду, імперську реакцію, то у 1918 році його аргументація стала набагато рішучішою, а уявлення про майбутнє України – суверенним, ґрунтованим на принципах народного самоуправління та рівного представництва.

Ця трансформація не була випадковою або ситуативною: вона була результатом безпосереднього досвіду участі у державному будівництві, усвідомлення нездатності імперських структур забезпечити права націй, а також відгуком на конкретні виклики революційного часу. Саме ця зміна, на нашу думку, політичної парадигми дозволила Михайлові Грушевському стати

не лише істориком нації, а й активним творцем модерного українського політичного проєкту.

Тож у підсумку аналізу його робіт, ми можемо впевнено казати, що якщо «Хто такі українці й чого вони хочуть» фіксує момент самовизначення українства в ідеологічному плані, то «На порозі нової України» стає етапом утвердження політичного суб'єкта – українського народу, здатного до реалізації своєї державності. Таким чином, ці дві праці у взаємозв'язку розкривають складну й послідовну трансформацію політичної свідомості Михайла Грушевського – одного з найвпливовіших діячів Української революції та засновника національної історіографії.

Провідну роль у формуванні історіографічного фонду діячів національно-визвольних змагань відіграли праці відомого представника Генерального Секретаріату, літератора Володимира Винниченка. На основі власного щоденника, було написано розвідку "Відродження нації" яка поділена на три частини. Перша частина – це щоденниково-публіцистичний опис подій від березня до осені 1917 року, в якому автор фіксує процес становлення Української Центральної Ради, національного представництва та перші намагання окреслити обриси української державності. Цей текст не схожий на традиційні мемуари – він поєднує особисту участь, глибоку аналітику та намагання зрозуміти причини майбутньої поразки української революції ще у момент її найбільшого піднесення.

Центральним мотивом у першому томі є усвідомлення невідповідності нації до державного буття. Володимир Винниченко, попри початкову ейфорію, швидко переходить до критики як політичної інфантильності лідерів Центральної Ради, так і байдужості широких народних мас. Можна зазначити що Володимир Винниченко одним з перших в українській політичній думці поставив діагноз "дезорганізованої нації", в якій відсутнє усвідомлення спільного історичного завдання – створення держави на власній землі [5, с. 196-278].

Особливо виразно у творі постає проблема соціального відчуження між українською інтелігенцією та селянськими масами. На тлі революційного піднесення Володимир Винниченко фіксує неспівпадіння між очікуваннями селянства, зосередженими передусім на земельному питанні, та нерішучими діями Центральної Ради. У цьому контексті автор зазначає, що селянство почало втрачати довіру до нової влади через затримку з реалізацією обіцяної аграрної реформи, вбачаючи в цьому продовження старої практики обіцянок без дій. Ця недовіра трансформувалася у пасивність і навіть саботаж, що значно ослабило позиції української революції. На думку Володимира Винниченка, така ситуація не була несподіванкою – радше наслідком глибшого розриву між політичною свідомістю провідної верстви та реальними потребами найбільш численного соціального прошарку – селянства [5, с. 137].

Можна підмітити, що саме ця частина «Відродження нації» відкриває Володимира Винниченка як мислителя та прагматика, що, зберігаючи ліву соціалістичну риторичу, критично оцінює утопізм і відірваність частини українських соціалістів від реальних запитів суспільства. Не менш важливим у цій частині є політичний портрет Росії як «центру сили»; переговори з Тимчасовим урядом він оцінює як фарс, у якому українська сторона виступає прохачем, а не рівноправним суб'єктом. Вже тут фіксується злам ілюзій щодо можливості «федералістської гармонії» [5, с. 216-220].

Друга глава «Відродження нації» охоплює події другої половини доби Центральної Ради – від літа 1917 року, коли Українська Центральна Рада отримала певне офіційне визнання, до її повалення навесні 1918-го. Володимир Винниченко визначає відправну точку цього періоду як момент, коли українська влада переступила «з національно-моральної сфери в державно-правову». Мається на увазі компроміс між Центральною Радою та Тимчасовим урядом Росії в липні 1917 р., результатом якого стало ухвалення Другого Універсалу та тимчасова легалізація Генерального Секретаріату (уряду) УНР.

Подальший розвиток подій другої половини 1917 року автор подає у світлі наростання двох протилежних тенденцій: з одного боку, поглиблення української революції, а з іншого – посилення консервативної реакції в загальноросійському масштабі. Особливу увагу Володимир Винниченко приділяв такому епізоду, як контрреволюційний виступ генерала Корнілова в серпні 1917 р. Він характеризує заколот Корнілова як закономірний наслідок тих соціально-політичних відносин, що панували в Росії на той час. Фактично, це була спроба правих сил повернути назад хід революції. У тексті глава про Корнілова структурована на підрозділи (наприклад, «1. Гуртування чорних сил» та ін.), де розкрито процес консолідації реакційних елементів і перебіг самого заколоту. Хоч події серпня 1917 р. розгорталися в основному в Росії, Володимир Винниченко висвітлював їх вплив на українську ситуацію: невдача Корнілова загалом сприяла тимчасовому зміцненню революційних сил, у тому числі українських, але водночас оголила небезпеку, що нависла над здобутками революції [6, с. 13-21].

Кульмінацією державницьких зусиль Центральної Ради став Третій Універсал (листопад 1917 р.), який проголосив утворення автономної Української Народної Республіки у федеративному зв'язку з перебудованою Росією. Цей акт закріпив за Україною широкі права самоврядування та соціально-економічні реформи. Володимир Винниченко звертав увагу на цікаву деталь: проголошення УНР уже не викликало в населення такого вибуху ентузіазму, як Перший Універсал у червні 1917-го, хоча здобутки були значно більші. Автор фіксував певне зниження революційної напруги серед народу на момент здобуття формальної автономії: ключові рішення давалися вже легше, “автоматично”, під впливом зовнішніх факторів, а не вимагали такого самопожертвування, як на початку революції [6, с. 101-125].

Володимир Винниченко підкреслював, що Четвертий Універсал – акт незалежності був вимушеним і логічним кроком в умовах зовнішньої загрози: Україна мусила стати суб'єктом міжнародного права, щоб оборонитися і домовитися про мир.[6, с. 229-293]

Період січня–квітня 1918 року в тексті представлений як драматична боротьба УНР за виживання.

Третя главу «Відродження нації», присвячена добі Гетьманщини (квітень – грудень 1918 р.), починається у Володимира Винниченка символічним підзаголовком «Ще одна лекція» [7, с. 11]. Цим автор давав зрозуміти, що події гетьманського правління він розглядає як черговий урок історії, який доповнює уроки попередніх етапів революції.

Гетьманський режим цілеспрямовано душив усе, що становило надбання української революції – національну автономію, українську мову і культуру, соціальні права селян та робітників. Особливо наголошує Володимир Винниченко на тісному переплетенні національного гніту з соціальною реакцією за часів Гетьмана. Він застерігає від хибної думки, нібито ця національна боротьба була «поза сферою соціальною» – навпаки, доба Гетьманщини виразно показала, що національний і соціальний моменти є неподільні [7, с. 11-15].

Володимир Винниченко використовував сильні емоційні образи, описуючи характер гетьманського режиму. Він не приховує свого осуду і болю за ті знущання над народом, що відбувалися в Україні після перевороту.

Сам Павло Скоропадський уявлявся Володимирі Винниченкові маріонеткою – «генерал-гетьман», який веде Україну до відновлення імперії Романових у новій формі. Показово, що Володимир Винниченко наводив у книзі фрагменти з гетьманських урядових документів, зокрема «Закони про тимчасовий державний устрій України», видані 29 квітня 1918 р. Ці закони, цитовані автором, проголошували практично диктаторські повноваження Гетьмана: йому належала уся повнота влади – законодавчої, виконавчої, військової тощо [7, с. 22-24].

Отже, у третій главі «Відродження нації» Володимир Винниченко послідовно проводив думку, що гетьманська контрреволюція викликала адекватну і неминучу реакцію у вигляді народного повстання. Він показує, як різні верстви українського суспільства – від селянства до інтелігенції та

частини старших військових – об'єдналися перед лицем смертельної загрози для національної справи. Цей розділ книги фактично завершується оптимістичною нотою: попри всі страждання і руйнацію, визвольний рух вистояв і вдруге здобув перемогу, відродивши Українську Народну Республіку наприкінці 1918 року.

Підсумовуючи аналіз цих глав, можна сказати, що Володимир Винниченко дає цілісну картину переломних моментів Української революції 1917-1918 років, фіксує як здобутки – проголошення української державності, так і втрати – тимчасову перемогу реакції, але головний акцент робить на невинному прагненні нації до відродження. Його оцінки спираються на конкретні документи й факти (які в тексті щедро цитуються з точною вказівкою дат і змісту), що робить працю цінним джерелом. Водночас особиста перспектива автора надає оповіді пристрасності та драматизму, перетворюючи історичний наратив на роздуми про долю народу і роль провідників у революції. Таке поєднання документальної точності та авторської широти забезпечує "Відродженню нації" особливе місце в українській історіографії – як твору, що є одночасно свідченням очевидця і глибоким аналітичним дослідженням епохи. У результаті читач отримує не лише знання про факти двох важливих періодів (юридично-правовий етап УНР та Гетьманщину), але й розуміння їхнього значення й уроків, осмислених крізь призму досвіду Володимира Винниченка. Це й робить аналізовані глави книги невід'ємною складовою академічного дискурсу про Українську революцію.

Постать Симона Петлюри є не менш важливою у вивченні його історіографічних джерел. «Московська воша», що завершена автором у 1925 р. перед вбивством у Парижі в 1926 р., є унікальним документом епохи українських визвольних змагань початку ХХ ст. Автор у популярній формі виклав власне бачення причин і перебігу Української революції. Симон Петлюра приділяє особливу увагу національному аспекту подій, показуючи боротьбу як протистояння української та московської націй. Як історичне

джерело, брошура має велике значення: вона містить не лише фактичні відомості про стан України у той час, але й відображає світогляд і політичну позицію самого Симона Петлюри в еміграції. Твір був задуманий для підпільного поширення в Україні, що підкреслює його призначення підняти моральний дух борців та зберегти безперервність визвольної ідеї. На нашу думку, «Московська воша» становить цінне першоджерело для дослідників, яке дозволяє зрозуміти оцінки лідера національно-визвольних змагань щодо здобутків і прорахунків революції.

Твір було написано в умовах поразки українських визвольних змагань і встановлення радянської влади в Україні. Після поразки УНР у війні з більшовиками Симон Петлюра опинився в еміграції, проте уважно стежив за подіями на Батьківщині й підтримував зв'язок з українським підпіллям.

Твір побудований у формі оповідання-бесіди двох селян – дядька Семена та дядька Лавріна. Цей художній спосіб дозволив Симону Петлюрі у простій розмовній формі викласти складні історичні події. На початку Лаврін скаржиться на тяжке життя і питає, звідки взяли всі їхні біди та «хто винен в отих страшних злиднях, що напосіли нас» [8, с. 3]. Семен поступово відповідає, роз'яснюючи історичні причини лиха. Таким чином, у сюжетному діалозі подано ретроспективний огляд подій революції 1917-1921 рр. та наступних років радянської влади. Формально текст поділений на розділи, позначені номерами та короткими назвами, що відповідають ключовим моментам оповіді (наприклад, «6. Покута», «17. Московські воші і свої гниди» тощо), але загалом розповідь цілісно охоплює шлях України від національного піднесення до поневолення більшовиками й намічає шлях до майбутнього визволення.

Авторська позиція Симона Петлюри чітко антимосковська: головним чинником усіх бід України він називає «московську вошу», тобто загарбницьку політику Росії в усіх її формах. Семен пояснює, що українці історично прагнули волі – «колись наша Україна була вільна, самостійною державою... опинившись в ярмі у москалів, вона... ніколи не хотіла

помиритись» [8, с. 1-4]. Після падіння російського царизму українці створили власну владу (Центральну Раду), але були змушені маневрувати між ворожими силами. Семен згадує, що Центральна Рада мусила вдатися до допомоги Німеччини проти більшовиків. Він зазначає, що «Центральна Рада... послала своїх делегатів до німців. Підписано було договір з ними, а по договору німецька армія... прийшла на Україну» [8, с. 7]. Симон Петлюра таким чином виправдовує союз з Німеччиною обставинами: як зауважує Семен, якби українці не покликали німців, ті й так би зайшли, скориставшись вакуумом влади [8, с. 7-10]. Далі оповідь переходить до гетьманського режиму Павла Скоропадського та білогвардійської загрози. Автор різко негативно характеризує як більшовиків, так і білогвардійців – по суті, дві «барви» однієї московської навали. Семен каже, що після вигнання більшовиків у 1918р. з'явилися інші московські «воші», тільки «з правого боку» – білогвардійці, які теж пили кров з українців. Москва, наголошує він, уміє міняти машкару: «коли треба – то вона робиться червоною, а коли того вимагає справа, то – білою робиться» [8, с. 8-11]. Таким чином Симон Петлюра підкреслював тяглість імперської сутності як більшовицької (червоної), так і білогвардійської (білої) влади.

Оповідач докладно зупинявся на періоді 1918–1919 рр. Семен розповідає Лаврінові про політичні репресії: «Всі тюрми на Україні стали повними... Хто вчора боровся за волю України... того... розстрілюють без суду» (згадується діяльність ВЧК-ГПУ) [8, с. 8-15]. Він описував економічний гніт та експлуатацію селян і робітників: непомірні продрозкладки й податки, реквізиції, привілеї для комуністичної верхівки. Як більшовики свідомо підривали єдність українців і зуміли дезорганізувати тил УНР, що стало однією з причин поразки визвольних змагань.

Важливим аспектом авторської позиції є критичний аналіз власних, українських помилок та наявності «внутрішнього ворога». Симон Петлюра не знімає відповідальності з українського проводу та суспільства за поразку. Через слова дядька Семена він визнає, що українці подекуди проявили

легковажність і розбрат, не завжди були одностайні проти ворога. Особливо наголошується на проблемі зрадників і пристосуванців у своїх лавах.

Симон Петлюра завершив твір оптимістичним меседжем: попри пережиту катастрофу, боротьба триває і дасть плоди, якщо діяти згуртовано, мудро і невблаганно до ворогів.

Ідейно «Московська воша» є відверто антиімперським, антиколоніальним твором, пронизаним українським патріотизмом. У центрі авторської ідеології – ідея незмінності російського шовінізму незалежно від його маскування («червоного» чи «білого»), а також право українського народу на власну державність і обов'язок боротися за неї. Симон Петлюра стверджує, що сутність московсько-української війни – саме національне протистояння, і в цьому полягає головний урок революції. Він нагадує читачам славне минуле української державності, акцентує на тому, що українці ніколи добровільно не мирилися з неволею. У творі прославляються ті, хто зі зброєю став на захист України – воїни Армії УНР, повстанці, прості селяни, що підтримали їх. Натомість різкому осуду піддано не тільки зовнішнього ворога (більшовиків та білогвардійців), а й «рідні гниди» – українців-зрадників, колаборантів. Ця думка підсумовується у фіналі твору: очищення України повинне відбутися «разом з власним сміттям» [8, с. 24-25], тобто визволення від москвинів має супроводжуватися знищенням доморощених зрадників. Така безкомпромісність – характерна ознака тогочасної націоналістичної ідеології в еміграції. Водночас твір не зводиться лише до ненависті до ворогів; відчувається і глибока любов до України, біль за народні страждання та щире прагнення допомогти своїм землякам усвідомити правду. Симон Петлюра подавав приклад критичного аналізу помилок (урядової нерішучості, наївності мас), фактично закликаючи до роботи над власними недоліками. Ідея національної єдності проходить червоною ниткою: лише об'єднавшись («павутинням» охопивши всю країну) і діючи злагоджено, українці зможуть здолати ворога. Цікаво, що у фіналі визвольна боротьба представлена не тільки як національний обов'язок, а і як

«святе діло», благословенне Богом [8, с. 24]. Це надає ідейному змісту твору морально-релігійного виміру: справа захисту України прирівнюється до християнського подвигу, а ворог постає у ролі «катів» і носіїв зла, яких чекає Божий суд. Таким чином, «Московська воша» є виразним маніфестом українського спротиву, що поєднує націоналізм, гуманістичний пафос визволення народу від страждань та віру в справедливість історичного провидіння.

Як історичне джерело, твір Симона Петлюри має велику значимість, адже фіксує погляд безпосереднього лідера визвольних змагань на події революції та перші роки радянської влади. «Московська воша» є одночасно «документом часу» і своєрідним документом про самого Симона Петлюру. На сторінках брошури відбилися настрої, оцінки і висновки, які робило українське керівництво після поразки національної революції.

Тож, у висновку проведений аналіз показує, що твір «Московська воша» Симона Петлюри є надзвичайно багатим і змістовним історичним джерелом, яке поєднує в собі риси художнього оповідання, політичного памфлету та мемуарно-аналітичного огляду.

«Московська воша» Симона Петлюри посідає важливе місце серед історіографічних джерел про лідерів національно-визвольних змагань, поєднуючи в собі документальну точність і палку публіцистичність, що робить її справжнім «голосом епохи» в українській історичній пам'яті.

Мемуари Павла Скоропадського охоплюють події від кінця 1917 до грудня 1918 року – драматичний період Української революції, коли сам Павло Скоропадський зіграв ключову роль як гетьман Української Держави (квітень-грудень 1918). Важливо зазначити, що свої спогади він написав, вже перебуваючи в еміграції. За даними упорядників видання, спогади було створено у 1919-1920 роках, тобто фактично «по гарячих слідах». Павло Скоропадський писав їх російською мовою (український переклад Елеонори Соловей вийшов друком 2017 року), перебуваючи за межами України після свого зречення від влади у грудні 1918-го. Таким чином, на момент написання

автор мав на меті осмислити пережите та виправдати свої дії перед сучасниками й історією. Історичний контекст появи мемуарів зумовив їхній характер. Павло Скоропадський опинився у вигнанні після падіння Гетьманату.

У своїх мемуарах Павло Скоропадський окреслював власні політичні погляди, які формувалися під впливом його життєвого шляху. Як колишній генерал російської імператорської армії і виходець із аристократичного українського роду, він поєднував у світогляді відданість ідеї сильної державної влади з любов'ю до України. Автор прямо визначав, що розпочинав революційні події як переконаний монархіст і “політичний росіянин”, далекий від українського національного руху. Водночас події 1917 року пробудили в ньому інтерес до «українського питання». Ставши гетьманом, Павло Скоропадський позиціонував себе як лідер, що прагне поєднати українську державність із принципами міцної влади та порядку. Він прямо говорить, що, на відміну від багатьох діячів українського руху, завжди щиро любив Україну, але без ворожнечі до Росії: «українські кола..., люблячи Україну, ненавидять Росію; в мене цієї ненависті немає» [9, с. 14]. Ця фраза виразно характеризує політичну позицію Павла Скоропадського: він не сприймав радикального антиросійського курсу, вважаючи за можливе співіснування з російським світом на нових засадах.

Особливу цінність становлять спогади Павла Скоропадського щодо того, як він розумів українську державність. На сторінках мемуарів гетьман відверто зізнавався, що повна незалежність України не була для нього самоціллю. Він писав, що “самостійність, якої тоді доводилося строго дотримуватися через німців, ... для мене ніколи не була життєва” [9, с. 17-18]. Цей ключовий вислів означає: проголошення незалежності України в 1918 році Павло Скоропадський сприймав радше як вимушений крок під тиском обставин (передусім німецької політики), а не як безумовний ідеал. Натомість гетьман бачив майбутнє України у тісному федеративному зв'язку з відновленою (немарксистською) Росією. Він підкреслював, що, на його думку,

для єдності Росії не було загрози у наданні ширших прав регіонам, навпаки – федерація дозволила б Україні вільно розвивати свою самобутність: «мені здавалося, та й здається досі, що для єдності Росії жодної небезпеки не становить федеративний устрій, де б усяка складова частина могла вільно розвиватися» [9, с. 14].

Бачення державності у виконанні Павла Скоропадського відрізнялося від ідеалу повної суверенності: він прагнув будувати Українську Державу як автономну, сильну частину ширшого постімперського простору, своєрідний «оплот» для відродження стабільної Росії на федеративних началах. Варто підкреслити, що водночас Павло Скоропадський щиро дбав про розбудову українських національних інституцій – освіти, культури, війська. У спогадах він пише про свою любов до української історії та культури, яку плекали в ньому родинні традиції [9, с. 14].

Також, варто зазначити що питання зовнішніх відносин займає помітне місце в мемуарах Павла Скоропадського, адже міжнародний контекст значною мірою визначив долю його гетьманату. Павло Скоропадський прийшов до влади за підтримки Німеччини та Австро-Угорщини, які на той час окупували Україну за умовами Берестейського миру. У спогадах він доволі відверто пише про залежність від німців, але водночас показує, що намагався лавірувати між зовнішніми силами. Гетьман пояснює, що був змушений декларувати повну незалежність України через тиск німецького командування. Однак Павло Скоропадський з самого початку розумів хиткість такої ситуації і прагнув заручитися підтримкою держав Антанти, які вороже ставилися до німецьких маріонеткових режимів.

Особливо показовим є уривок, де Павло Скоропадський висловлює жаль, що країни Антанти не поспішали налагодити контакт з його урядом у 1918 році. Він пише: «Якби Антанта прислала свого представника до Києва..., завдання відновлення порядку не лише в Україні, а й у колишній Росії було б значно полегшено» [9, с. 13-14]. Ця думка відбиває зовнішньополітичну стратегію Скоропадського: він хотів легітимації від Антанти і був певен, що

за умови хоч мінімальної підтримки з боку союзників зумів би втримати владу та стабілізувати Україну. Проте Антанта, яка воювала з Німеччиною, не визнала гетьманський режим, вбачаючи в ньому німецький протекторат. Сам Павло Скоропадський пізніше, після поразки Німеччини в Першій світовій, спробував переорієнтуватися – видав декларацію про готовність федерації з майбутньою небільшовицькою Росією, розраховуючи таким чином знайти спільну мову і з Антантою, і з білогвардійцями. Однак цей крок вже не врятував ситуації.

У мемуарах гетьман досить докладно описує свої контакти з німецькими військовими та дипломатами, а також спроби встановити зв'язки з представниками Білої армії. Він згадує, як під час поїздки до Німеччини влітку 1918 переконував німців змінити політику щодо України [9, с. 18ст]. Також Павло Скоропадський зобразив настрої російських монархічних кіл: багато хто з них переховувався у Києві за його правління, але ці люди, за словами автора, “рубали гілляку, на якій сиділи”, підриваючи авторитет гетьмана [9, с.15]. Зрештою вони, серед інших, сприяли його падінню. Таким чином, на міжнародній арені Павло Скоропадський опинився у вкрай скрутному становищі – його підтримували поки що сильні, але приречені на поразку Центральні держави, натомість країни Антанти і російські білогвардійці йому не довіряли. У спогадах він намагається показати, що розумів цю проблему і робив кроки для її вирішення, але обставини склалися не на його користь. Окрему увагу Павло Скоропадський приділяє соціальним питанням – аграрній реформі, відносинам з селянством та робітництвом, політиці щодо власників землі.

У висновку, можемо зазначити, що мемуари Павла Скоропадського є надзвичайно важливим джерелом з історії українських національно-визвольних змагань. Вони дають можливість побачити події 1917-1918 рр. очима самого гетьмана – людини, що опинилася у вирі революції та громадянської війни й намагалася побудувати державу на руїнах імперії. З цього погляду «Спогади» Павла Скоропадського – безцінне свідчення епохи.

Водночас при використанні цього джерела в науковій роботі необхідно критично ставитися до висновків автора, враховувати його політичну позицію та обставини написання. Проникливий читач помітить, де Павло Скоропадський є об'єктивним літописцем подій, а де – адвокатом власних рішень. Саме такий зважений підхід дозволяє отримати максимальну користь із мемуарів гетьмана, зіставляючи їх з іншими історичними джерелами. Безперечно, «Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918» залишаються одним із гарних історіографічних джерел про добу Української Держави, що містить як багатий фактичний матеріал, так і своєрідний “ключ” до розуміння особистості Павла Скоропадського та причин поразки української революції 1917-1921 років.

Розгляд мемуарних, публіцистичних і програмних текстів провідних діячів українського визвольного руху 1917-1921 років дав нам змогу не лише реконструювати уявлення цих постатей про державність, політику й націю, а й виявити розмаїття ідейних моделей, які лежали в основі здобуття української незалежності. Спільною рисою всіх розглянутих джерел є їхні глибокі роздуми. Всі ці автори не просто описують події, а намагаються осмислити їх через призму особистої відповідальності, ідеологічної позиції й політичного досвіду.

Михайло Грушевський у своїх роботах «Хто такі українці й чого вони хочуть» та «На порозі нової України» репрезентує еволюцію політичної свідомості: від поміркованого автономізму в межах федеративної Росії — до вимоги повної державної суб'єктності. Його погляд побудований на історичному праві й ідеї народовладдя, але зберігає академічну форму й раціональну аргументацію. У той час як Володимир Винниченко в «Відродженні нації» демонструє динаміку внутрішньої кризи української політичної еліти, її моральні сумніви, втому, і втрату орієнтирів у ситуації, коли ідея незалежності стикається з реальністю соціального розпаду й політичного безсилля. Симон Петлюра, навпаки, у памфлеті «Московська

воша» звертався до простих алегорій та публіцистичної мови, аби вказати на загрозу більшовизму як формі політичного й морального паразитизму. Його текст відображає не стільки стратегічне бачення, скільки емоційну реакцію на досвід втрати держави й вимушеної еміграції. Павло Скоропадський у «Спогадах» намагається виправдати модель сильної централізованої влади, яку він прагнув реалізувати, протиставивши її фрагментарності соціалістичного табору й хаосу народної ініціативи. Його мемуари виявляють глибоку кризу довіри, яку зазнав гетьманат, та фіксують світогляд людини, що стояла між двома світами – імперським і національним. У сукупності ці тексти створюють багатоголосий архів української революції – не лише як послідовності подій, а як зіткнення світоглядів, політичних мов і особистих драм. Їхнє історіографічне значення полягає в тому, що вони не тільки свідчать про добу, а й самі є актом участі в ній: спробою вплинути, переконати, виправдати або зберегти пам'ять. Завдяки їм можливо не просто відтворити хронологію визвольної боротьби, а й глибше збагнути внутрішню суперечливість українського державотворення в умовах руйнування імперій і формування модерної національної ідентичності.

РОЗДІЛ II.

Події Української революції на сторінках діаспорної історіографії

Діаспорна історіографія займає важливе місце у вивченні Української революції 1917-1921 років, адже саме українські історики, які емігрували після поразки революції, змогли дати подіям інше трактування, відмінне від радянського бачення. Після поразки революції та громадянської війни, багато діячів, інтелектуалів і науковців опинилися в еміграції в Західній Європі, Північній Америці та інших регіонах. Для них революція була не лише подією минулого, яку варто досліджувати, але й важливим елементом формування української національної пам'яті та самоідентифікації, особливо в умовах, коли більшість території України була під контролем радянської влади.

Основні підходи до дослідження Української революції у діаспорі суттєво відрізнялися від того, як події 1917-1921 років висвітлювалися в радянській історіографії. Якщо в СРСР революцію трактували виключно через призму класової боротьби та соціалістичного перевороту, то діаспорні історики наголошували на національній боротьбі за незалежність. Вони підкреслювали, що революція була передусім спробою українського народу відновити свою державність після століть підневільного існування під владою різних імперій.

Дослідники діаспори, такі як Дмитро Дорошенко, В'ячеслав Липинський, Ісаак Мазепа та інші, бачили революцію як продовження багатовікової боротьби українського народу за свою незалежність. Вони стверджували, що події 1917-1921 років були логічним розвитком національних зусиль, починаючи від часів Київської Русі, через Козацьку добу та спроби державотворення під час Великої Руїни. Для діаспорних істориків це був ключовий момент в історії України, коли була реальна можливість створити незалежну українську державу.

Важливим аспектом діаспорної історіографії стало і формування національної пам'яті. Історики діаспори працювали не лише над тим, щоб зберегти історичні факти, а й над тим, щоб українці, що опинилися за кордоном, мали відчуття своєї історичної причетності до революції. Революція сприймалася як символ національної боротьби, попри її поразку. Дослідники підкреслювали, що навіть після військових невдач і окупації України більшовиками, боротьба за державність продовжувалася у вигляді культурного та політичного руху в еміграції.

Одним із головних підходів діаспорних істориків було висвітлення подій революції через призму національної боротьби. Це був один із головних елементів, що протистояв офіційній радянській історіографії, яка наголошувала на класовій боротьбі. Відмінність між цими підходами була кардинальною: для радянських істориків революція в Україні була частиною загального соціалістичного перевороту, а для діаспорних істориків це була перш за все спроба національного визволення від імперської влади.

Вважаємо за доцільне розглянути працю Дмитра Дорошенка, «Історія України, 1917-1923», т. 1 (Доба Центральної Ради), через те, що на нашу думку, це важлива, що охоплює події революції та становлення Української Центральної Ради. Ця книга містить детальний хронологічний опис подій від початку Першої світової війни до падіння Центральної Ради. Автор поєднує наратив з елементами власного коментаря, посиляючись на численні джерела (тимчасові урядові документи, телеграфні звіти, пресу, спогади сучасників).

Дмитро Дорошенко виходив із національно-державних позицій, сповідував легітимістську доктрину, запозичену від В'ячеслава Липинського. Як зазначає упорядник передмови, Дмитро Дорошенко в листі підкреслював - В'ячеслава Липинський створив український легітимізм і дав надзвичайно глибоке обґрунтування українського державництва [14, с. 20]. Це означає, що автор бачив державність України як невід'ємне право нації, а не просто сукупність часових змін. Дмитро Дорошенко ставив на перше місце віру і сенс боротьби за незалежність на його думку в еміграції необхідна була віра, нехай

іраціональна але віра, вважаючи, що без цієї ідеї неможливо підтримувати національний рух. При цьому в практичній політиці він був готовий працювати з існуючими режимами: як він сам формулював, «діло ж не в принципах і гаслах, а в людях» – тобто важливо використати наявні можливості зсередини влади [14, с. 12]. Наприклад, він вважав за доцільне не конфліктувати з гетьманською владою, а стати поруч неї до роботи й опанувати нею щоб поступово реалізувати українські цілі.

Автор давав позитивну оцінку національній діяльності Центральної Ради й керівників УНР, наголошуючи на їхніх успіхах і труднощах. Водночас він критично ставиться до тих, хто, на його думку, захищає чужі інтереси (наприклад, обурюється скаргам на «чужих людей» у міністерствах). В історії Дмитро Дорошенко підкреслює здобутки української автономії, але і пов'язує помилки з неготовністю деяких політиків діяти з державною стратегією. В оцінках він демонструє здоровий оптимізм. [14, с. 12].

Він тяжів до використання документальних джерел і свідчень очевидців. Він широко цитує телеграфні депеші, урядові розпорядження, статті і звіти того часу, на що вказують численні підрядкові примітки. Наприклад, у розділі про період УНР він цитує телеграфні повідомлення та доповіді про становище в Одесі, демографічні дані про склад населення і т.д. Але водночас, можна помітити, що автор поряд з офіційними документами використовує й власні спогади на які він не одноразово посилається.

Ще важливо зазначити, автор передавав хроніку революційних подій деталізовано, але через призму українського національного інтересу. Він показує конфлікти та взаємини Української Центральної Ради з Тимчасовим урядом Росії, національними меншинами, зовнішніми силами. Так, у розділах про політичну ситуацію Дмитро Дорошенко порушує теми, які в інших історіографіях могли бути не акцентовані. Наприклад, він приділяє увагу позиції єврейської та польської демократії щодо УНР [14, с. 65]. Інтерпретація подій пронизана переконанням, що український національний рух мав право на найширшу автономію. У тому ж часі Дмитро Дорошенко прагматичний, він

визнає складність ситуації, яка часто викликана зовнішніми обставинами (війною, демографією) більше, ніж внутрішніми принципами.

А сам стиль твору поєднує офіційно-наукове оповідання з емоційно насиченими зауваженнями автора. Мова переважно літературна і ділова, з елементами сталих фраз що свідчить про традиційний стиль еміграційної історіографії початку ХХ ст. Текст місцями містить пафосні оцінки й апеляції зокрема, у прикінцевих фрагментах і вступних зауваженнях. При цьому він відрізняється деталізацією: навіть такі питання, як діяльність окремих міністерств або настрої місцевої влади усе подано з великою фактажною насиченістю.

Тож у висновку до даної праці, ми можемо стверджувати, що Том 1 «Історії України» став одним із перших комплексних описів доби Центральної Ради від учасника подій в еміграції. Цей твір закріпив інтерпретацію революційних подій у дусі національної легітимності, протиставленої радянсько-комуністичній версії. Завдяки великій кількості деталей і авторитетному авторству він став ключовою відправною точкою для наступних зарубіжних досліджень доби Центральної Ради.

Другу частину його твору присвячена продовженню історію революції, висвітлюючи період із квітня 1918р., установа гетьманства Павла Скоропадського до кінця визвольних змагань, він об'єднує події Гетьманщини й Директорії, а також умови війни з Польщею та більшовиками. Робота детально описує співпрацю з Австро-Німеччиною, повалення гетьмана, відновлення державності у складі Директорії та наслідки поразок УНР. Як і перший том, продовження написано з національно-патріотичних позицій. Дмитро Дорошенко аналізує події Гетьманату і Директорії з погляду українських державницьких інтересів. Він не приховує розчарування у невдалих спробах самостійності, але вбачає причини складної долі УНР у зовнішніх обставинах війни, союзних відносинах, демографії. Зокрема, автор показує, що навіть сприятлива ідеологічно політична зміна не вирішила суті проблеми, хоча на початку виглядала перспективно.

У тексті зацентовано увагу на зовнішньополітичних переміщеннях. Дмитро Дорошенко ретельно цитує та інтерпретує відносини УНР з Німеччиною і Антантою, наприклад, він коментує Брест-Литовський договір, дії німецьких військ в Україні. У главі про Одесу він навіть наводить німецькі звіти, що з поміж мешканців міста тільки 6% складають українці й як вказує автор ледве що можна сподіватися, що в Одесі щось зміниться на користь України [15, с 8]. Такі оцінки показують, що автор розумів глибину національних проблем, наприклад: демографічну нерівність у південних губерніях.

Як і в першому томі, Дмитро Дорошенко широко послуговується документальними даними. Він цитує дипломатичні переписування, урядові стенограми, військові донесення. Наприклад, він дослівно наводить німецький урядовий «Беріхт» про реакцію міст, причому інтерпретує ці джерела з української перспективи. Інтерпретація подій спрямована на підкреслення виправданості дій українських урядів і на ослаблення звинувачень у різкому повороті політики (порівняно з гетьманом). Дмитро Дорошенко подає Директорію як останню спробу відстояти незалежність, обґрунтовуючи необхідність боротьби з внутрішніми й зовнішніми ворогами.

Другий том зберігає аналітичний характер оповіді. Він не такий емоційний, як перший, також автор рідше використовує свою особисту точку зору, більше фокусується на цитуванні обставин. Водночас стиль залишається багатим на факти й дані – читач зустрічає описи боїв, постатей уряду, політичних угод у послідовному форматі причина - подія - наслідок. Через це текст набуває атмосфери офіційного звіту, але з українською інтерпретацією.

Тож, на нашу думку у другій книзі Дмитро Дорошенко поглиблює висновки першого тому. Він показує, що українська держава знову опинилася між двох воєнних вогнів – Німеччини й Радянської Росії – і намагається об’єктивно пояснити поразку УНР. Партії та правлячі кола постають у праці з українського погляду героєм чи жертвою обставин. Завдяки великій кількості цитат і докладному опису подій цей том став досить гарним джерелом для

дослідження еміграції, адже виклав позицію одного з діячів революції з усіма її промахами й помилками.

Актуальним виданням для нашої розвідки є праця «Мої спомини про недавнє минуле» які є, автобіографічними нотатками Дмитра Дорошенка, у яких він особисто описував перебіг війни та революції в Україні від початку Першої світової до розпаду Центральної Ради з власного досвіду. Твір написано від першої особи як мемуар, у ньому автор викладав свої враження, деталі про участь у керівництві держави зокрема на посаді міністра. Мемуари були опубліковані в середовищі діаспори і є цінним джерелом спогадів учасника подій.

На відміну від історіографічних томів, ця праця – суб'єктивний наратив. Дмитро Дорошенко пише про революцію очима очевидця, тому події оцінюються з його особистих позицій і настроїв. Автор часто вживає роздуми, згадки про почуття, розчарування чи вдячність окремим соратникам. Тут «джерелом» є сам автор – його спогади про факти, участь у подіях, обговорення в кабінетах. Він не наводить офіційних документів чи цифр, хіба що власні теоретичні роздуми, тож добір інформації дуже селективний, прив'язаний до особистого досвіду. Наприклад, Дмитро Дорошенко зосереджується на моменті переходу до гетьманату або на дипломатичних моментах Б. Липинського, котрий був його ідейним наставником. Також на відміну від минулих творів, події зображені вільно, часто в ретроспективі. Можна сказати, що ці мемуари служать доповненням до наукових томів, бо в них Дмитро Дорошенко відкрито розкриває свої мотиви. Він надає ідеологічний коментар власним діям і ретроспективному аналізу.

Тож у висновку до його творів, які були нами розглянуті можемо стверджувати, що твори Дмитра Дорошенка – «Історія України, 1917-1923 рр.» (т. 1 і т. 2) та мемуари «Мої спомини про недавнє минуле» – становлять важливе значення для історіографії української еміграції, присвячені подіям Української революції 1917-1921 років. Їхнє значення полягає не лише у хронологічній та джерельній насиченості, а й у цілісній концептуалізації ідей

державності, легітимності та національного суверенітету, які послідовно проводяться автором на основі національно-державницького підходу. Ці праці є цінними для нашого дослідження передусім як джерело історіографічної традиції, що сформувалася поза межами радянської пропагандивної та антиукраїнської парадигми. Вони дають змогу реконструювати уявлення еміграційного середовища про природу та перебіг революційних подій, а також про зміст політичних рішень і державотворчих зусиль провідників УНР. Особливістю дорошенківського підходу є поєднання детального викладу подій на основі документальних джерел з авторською інтерпретацією, в якій домінує ідея історичної закономірності української державності. Важливою для аналізу є також його концептуальна спорідненість з ідеологією легітимізму В'ячеслава Липинського, що дозволяє включити ці праці до ширшого ідейного контексту української політичної думки міжвоєнного періоду. У контексті нашої роботи ці праці використовуються для окреслення джерел державницької історіографії, аналізу форм наративу про лідерів УНР, зокрема діяльність Центральної Ради, гетьманату та Директорії, і є репрезентативними для раннього етапу формування української національної історіографії XX століття. Доробок Дмитра Дорошенка виконує у межах дослідження роль концептуального і джерельного маркера, що дозволяє зіставити еміграційні інтерпретації революції з пізнішими академічними трактуваннями, зокрема пострадянського періоду, та простежити еволюцію бачення ключових процесів доби визвольних змагань.

Наступним ми б хотіли розглянути твір «Україна у вогні» Ісаака Мазепи. «Тритомна праця якого є однією з найповніших мемуарних розвідок про українську національно-демократичну революцію 1917-1921 років. Бувши безпосереднім учасником подій, керівником уряду УНР, Ісаак Мазепа пропонував колективну пам'ять учасників визвольної боротьби зі свого погляду. Його «Україна в огні й бурі революції» заповнює прогалини радянської історіографії й репрезентує бачення лідера соціал-демократії, сприяє комплексному висвітленню воєнно-політичних подій (центральної та

регіональних фаз революції, гетьманського та директорського періодів, дипломатичних зусиль). Праця утверджує ідею УНР як легітимного уряду, а її неуспіх пояснює зовнішніми факторами та внутрішньою слабкістю – чинниками, які Ісаак Мазепа аналізує в кожному томі [17, с. 78, 120]. Загалом, цей тритомник є важливим джерелом для історіографії, бо поєднує факти з авторським коментарем і фіксує спогади ключових учасників визвольних змагань. Він доповнює спогади інших політиків і часто стає підґрунтям новітніх досліджень революції.

Усі три томи сповнені оцінок Ісаака Мазепа. Він однозначно сприймає національно-демократичний рух як справу праведну, а «буремні роки» бачив як трагічний, але героїчний поступ народу до мети. На його думки, революційні події мають об'єднану лінію боротьби незалежності. Ісаак Мазепа засуджує внутрішні чвари, численні політичні сварки та інтриги які послабили УНР.

Характерною рисою є особиста упередженість на користь своїх поглядів, він підтримує ідею української державності і свідомо критикує тих, кого вважає винними у її падінні. Праця Ісаака Мазепа має важливе методологічне значення – вона стимулює порівняння власних інтерпретацій з іншими учасниками та сучасниками, що сприяє більшому розумінню Української революції як складного явища. У стилістичному плані перший том є найбільш академічним, другий – емоційно насиченим, а третій – узагальнювальний. Кожний з томів по-своєму доповнює загальну картину революції, і з них можна отримати як детальну хроніку, так і авторські висновки, що формують гіпотези про причини поразки УНР.

Отже, «Україна у вогні й бурі революції» – це масштабна мемуарно-історична праця, що поєднує хроніку подій УНР з авторською інтерпретацією. Як підкреслюють дослідники, її цінність полягає у безпосередності свідка та багатстві фактології. Ісаак Мазепа уникає евфемізмів і відкрито коментує вирішальні кроки тих років, що робить його книгу важливим джерелом для розуміння української революції. Разом з тим робота відображає погляди

автора і умови еміграційної прес-дипломатії: він ретельно вносив правки, аби передати свою позицію, як згадано у передмові. У підсумку цю книгу вважають одним із важливих свідчень епохи, сповненим фактичних деталей і авторських оцінок, що опираються на особистий досвід автора.

Наступним ми розглянули В'ячеслава Липинського (1882-1931), який був видатним українським істориком, публіцистом і теоретиком державності. Його праця «Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму» були написані 1919-1926 та опубліковані друком у Відні 1926 р. Загалом ця робота вжжається його найкращою. Цей великий політичний трактат у формі листів звернено до селянського класу – «братів-хліборобів» – і містить докладну програму побудови незалежної Української Держави на засадах традиційного гетьманського монархізму. Головна ідея твору – ідея спадкової влади під верховним гетьманом, покликаної об'єднати український народ та подолати колоніальний статус. Сам автор називав цю працю своїм «політичним заповітом», а дослідники визначають її як комплексну історіософську, соціологічну та філософську концепцію українського державотворення. Варто зазначити, що у «Листах» відобразився вплив ідей консерватизму, історизму, ідеї національної солідарності та особистих переживань автора. Ця розвідка відіграла суттєву роль для доби міжвоєнного національного руху: на її ідеях створювалися середовища (Український Союз хліборобів-державників, Союз гетьманців-державників тощо), а також розвивалися наукові установи української еміграції (Український науковий інститут у Берліні, Інститут В'ячеслава Липинського в Парижі тощо).

У висновку, треба зазначити, що історіографічна цінність праці В'ячеслава Липинського «Листи до братів-хліборобів» у контексті дослідження Української революції 1917-1921 років полягає не в описі конкретних подій, а в методологічному потенціалі для аналізу світоглядних основ ідеологічної боротьби періоду визвольних змагань. Ця праця надає цінні інструменти для інтерпретації революції як зіткнення не лише політичних програм, а й цивілізаційних моделей державності. Зокрема, вона дозволяє

виявити ідейний спектр, в якому існували учасники революції, і протиставити ліберально-республіканські, соціалістичні, націоналістичні та монархічно-консервативні підходи. Праця В'ячеслава Липинського є якісним теоретичним обґрунтуванням українського монархізму доби ХХ століття, яка базується на національному досвіді й глибокому історіософському осмисленні. У такому сенсі вона допомагає зрозуміти, чому гетьманат Павла Скоропадського мав підтримку частини інтелігенції та селянства і чому спроби національного єднання через спадкову владу були альтернативною, хоч і маргіналізованою, формою державницького проєкту. У нашій роботі ця праця виступає як ідеологічне джерело, що дозволяє розглядати революційні події 1917-1921 рр. у ширшому контексті боротьби ідей, а не лише як хронологію урядів. Вона демонструє, що український політичний дискурс того часу включав не лише проєкти УНР, ЗУНР чи радянської України, а й глибоко теоретизовану консервативну концепцію державності, яка мала власну логіку, етичні засади та історичні прецеденти. Саме це робить «Листи...» унікальним і необхідним джерелом для історіографії революції.

Аналіз праць української діаспори дозволяє чітко простежити, наскільки альтернативним і водночас системним був підхід істориків-емігрантів до висвітлення подій Української національної революції 1917-1921 рр. У центрі цього історіографічного наративу перебуває ідея боротьби за національну незалежність, що протиставлялася радянському дискурсу класової боротьби. Праці таких авторів, як Дмитро Дорошенко, Ісаак Мазепа та В'ячеслав Липинський, стали не лише джерелами історичної пам'яті, але й самостійними інтелектуальними моделями інтерпретації доби визвольних змагань.

Дмитро Дорошенко у своїх історичних томах (т. 1 і т. 2 «Історії України, 1917-1923») виявляв послідовність у трактуванні революції як логічного етапу національно-державницького розвитку України. Його погляд ґрунтується на концепції легітимізму, запозиченій у В'ячеслава Липинського. Дорошенко демонструє багатство фактичного матеріалу, звертається до архівних

документів, офіційних звітів і спогадів, поєднуючи аналітичність з патріотичною риторикою. Водночас у мемуарах «Мої спомини про недавнє минуле» він подає події крізь призму особистого досвіду, відкриваючи внутрішню атмосферу революційних років і особливості урядової роботи. Сукупно ці праці формують цілісний образ УНР як державного утворення, що боролось за виживання в умовах війни, дипломатичної ізоляції й внутрішніх суперечностей. Ісаак Мазепа, у тритомнику «Україна в огні й бурі революції», подавав мемуарний погляд на події у хронологічній послідовності, в яких він брав участь як голова уряду УНР. Його підхід менш академічний, проте сповнений глибокого суб'єктивного аналізу та політичного досвіду. Ісаак Мазепа послідовно відстоює правомірність УНР, критикує внутрішню дезорганізацію та розбрат, водночас покладаючи відповідальність за поразку на зовнішні чинники: інтервенцію більшовиків, брак підтримки Антанти, деморалізацію військових. Попри відсутність дистанції до подій, його виклад має аналітичну вагу й дозволяє зрозуміти логіку внутрішніх рішень керівництва УНР. В'ячеслав Липинський, на відміну від двох попередніх авторів, у праці «Листи до братів-хліборобів» не описував події революції безпосередньо, а створював концептуальну модель національного державотворення. Його глибокий політичний трактат містить програму побудови української гетьманської монархії, закликає до національної єдності та встановлення спадкової влади як основи стабільної держави. В центрі його концепції – «хліборобська аристократія» як носій національної ідеї, а не партійна демократія чи стихійний революціонізм. Цей твір відіграв важливу роль у формуванні міжвоєнного політичного мислення української еміграції й досі залишається ключовим джерелом українського консерватизму.

Отже, діаспорна історіографія запропонувала цілісну національну парадигму революції, у якій події 1917-1921 років розглядаються як продовження історичної боротьби за державність. Автори наголошували не лише на політичній суті революції, а й на ідеологічному та моральному вимірі визвольної боротьби. Їхні твори стали контрнарративом до радянської

історіографії, закріпили основи державницького підходу в історичній науці й забезпечили інтелектуальну спадкоємність поколінь у таборах еміграції. Завдяки широкому джерельному базису, особистій участі авторів у подіях і глибокому аналітичному мисленню ці праці залишаються незамінними для осмислення доби Української революції та її значення для сучасної історичної свідомості.

Розділ III. Сучасні підходи до вивчення Української національно-демократичної революції

На сучасному етапі українська історіографія зазнала значних змін, особливо після здобуття Україною незалежності в 1991 році. Відхід від радянських ідеологічних підходів дозволив історикам переосмислити події Української революції 1917-1921 років та запропонувати нові інтерпретації цього важливого періоду в історії України. Сучасна історіографія акцентує увагу на багатогранності революційних подій, різноманітності політичних та соціальних рухів, а також на національних зусиллях зі збереження державності.

Однією з основних тенденцій сучасної історіографії є переосмислення ролі провідних лідерів Української революції, таких як Михайло Грушевський, Павло Скоропадський та Симон Петлюра. Важливе місце займає оцінка їхньої діяльності в контексті національних зусиль щодо побудови незалежної держави.

Михайло Грушевський, який тривалий час у радянській історіографії трактувався як ідеолог націоналізму, сьогодні розглядається як один із головних архітекторів української державності. Його політична та наукова діяльність є об'єктом детальних досліджень сучасних українських істориків, які підкреслюють його роль у формуванні національної ідентичності. Нові дослідження зосереджені на тому, як Михайло Грушевський прагнув поєднати інтереси різних соціальних груп, одночасно розвиваючи концепцію української державності на демократичних засадах.

З проголошенням незалежності України у 1991 році постать Павла Скоропадського отримала нову оцінку в рамках сучасної української історіографії. Історики, такі як Павло Гай-Нижник, зосереджуються на детальному аналізі його діяльності як державного діяча, визнаючи як його досягнення, так і проблеми його правління.

Також історію вивчення історіографію Української Революції, можна доцільно розділити на три періодизації:

Перша – по періодизації: цей тип характеризується обмеженням періоду революційних подій, одним із прикладів можна взяти академіка Володимира Литвина. Його праці демонструють намагання зберегти хронологічну схему, успадковану від радянської історіографії, згідно з якою революція в Україні охоплює винятково 1917-1920 роки, а 1921 рік, попри свою важливість, залишається за межами "революційного поля". Така позиція виявляється як у структурі викладу, так і в концептуальній рамці дослідника. Зокрема, у колективній монографії Інституту історії України НАН України (2012), де Володимир Литвин є одним із провідних авторів, історія Української революції подається чітко в межах 1917-1920 рр., хоча окремі сюжети 1921 р. іноді згадуються у дотичному плані, без включення їх у загальний концепт революції [21].

У своїй статті «Українська революція 1917-1921 років і сучасність: незасвоєні уроки» (2017), Володимир Литвин, попри заголовок, фактично обмежує революцію саме періодом до 1920 року, наголошуючи на її поразці та зникненні державницького проєкту УНР уже в 1920 р. У тексті відсутні згадки про Другий зимовий похід, діяльність екзильного уряду УНР у 1921 р., або Ризький договір, що формально закріпив втрату незалежності. Такий підхід демонструє деяку не послідовність і теоретичну слабкість: з одного боку, автор закликає до об'єктивної наукової оцінки революції, а з іншого – продовжує в межах радянської традиції відсікати її завершальний етап, надаючи перевагу вузькій концептуальності радянського періоду [22, с. 60-72].

Водночас у згаданій статті Володимир Литвин обговорює українську революцію не лише як локальне явище, а як частину модернізаційного процесу, який зазнав невдачі. Автор вдається до теоретичних узагальнень, цитує праці Т. Скочпол і С. Пінкуса, класифікує революції за типами, розмірковує над зв'язком революцій і модернізаційних процесів, зокрема в контексті XX ст. [22, с. 61-62]. Водночас сама українська революція лишається

в цьому дискурсі радше політичним кейсом, а не цілісним історичним явищем із завершеним наративом. Таким чином, у методологічному сенсі Володимир Литвин демонструє тяжіння до традиційного опису революції радянського періоду, але з сучасною термінологічною обгорткою.

Така позиція, нажаль, не унікальна для української історіографії 1990-х – початку 2000-х років, яка часто стояла перед вибором: відкинути радянські погляди повністю або намагатися їх «перепакувати». У випадку Володимира Литвина маємо приклад другого варіанту. Ця особливість істотно вплинула на формування «стислої» періодизаційної моделі революції в академічному середовищі та публіцистиці того часу. Отже, методологічна слабкість такої позиції полягає не лише у хронологічному звуженні явища, а й у запереченні тривалого екзильного етапу боротьби УНР, що був визначальним у конструюванні української національної ідеї у ХХ ст.

А от вже Ігор Гирич у статті «Крапки над "ї": Реконцептуалізація Української революції» розглядає проблему датування Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр. і наголошує на розширену, багатовимірну її періодизацію. Він зазначає, що в істориків існують різні підходи – «звужене і широке» датування революції. Ширший підхід пов'язує початок подій з Першою світовою війною і загальноєвропейськими процесами – падіння імперій і хвиля національних революцій, тому хронологічні межі Української революції окреслено 1914-1923 роками. За логікою цього підходу, вже від 1914 р. українські діячі ставили на порядок денний питання незалежності, а кінцем визвольних змагань був комплекс рішень Паризької мирної конференції 1919-1923 рр., що визначив долю західноукраїнських земель. Водночас у межах підросійської України події революції зазвичай датують від березня 1917 р. до Ризького миру 1921 р., коли між більшовицькою Росією і Польщею відбувся поділ українських територій. Існує також звужена схема 1917-1920 рр., яка фактично вписує українські визвольні змагання в російський контекст «громадянської війни». Ігор Гирич підкреслює, що обидва підходи – і 1914-

1923, і 1917-1921 – є виправданими з огляду на різні аспекти революції, проте надто раннє її завершення (лише 1921-1923 рр.) він вважає методологічно обмеженим. Історик аргументує, що неправильно вважати 1921-1923 роки остаточним кінцем революції, адже антибільшовицький повстанський рух у селах тривав до середини 1920-х років, а діяльність українських інституцій – Української автокефальної православної церкви, Української академії наук, кооперативних видавництв, системи селянського землеволодіння тощо – продовжувала традиції незалежної України, тобто здобутки революції зберігалися ще принаймні десятиліття потому. Ба більше, українізація 1920-х років і розквіт української культури («розстріляне відродження») постали як прямі наслідки революційних змін. На підставі цього Ігор Гирич робить висновок, що фактичним кінцем Української революції стали лише репресивні сталінські акції наприкінці 1920-х – початку 1930-х років – масова колективізація, розправи над інтелігенцією та апогей – Голодомор 1932-1933 рр., який намагався остаточно зламати залишки національного життя. Крім перегляду хронологічних меж, учений пропонує і новий погляд на внутрішню структуру революції: за його концепцією, в той самий час відбувалося три революції на одній території одночасно – перша російська (демократична, продовжена більшовицьким переворотом), друга – національні рухи сусідніх народів (польський, румунський, угорський), що прагнули прилучити українські землі, і нарешті третя – власне українська революція, метою якої було створити незалежну державу. Кожна зі сторін намагалася реалізувати свій державний проєкт на українській території, через що весь період перетворився на серію збройних конфліктів. Ігор Гирич наголошує, що це були міждержавні війни (українсько-більшовицька, українсько-білогвардійська, польсько-українська), а не внутрішня громадянська війна. Вживання терміну «громадянська війна» він називає великою помилкою, яка фактично заперечує існування УНР і ретроспективно виправдовує більшовицьку окупацію України.

Отже, Ігор Гирич пропонує набагато ширше та концептуально складніше бачення періодизації Української революції, яке враховує довшу хронологію і паралельні процеси, тоді як Володимир Литвин дотримується значно вужчої схеми, обмежуючи революцію вузькими часовими рамками і спрощеною інтерпретацією її перебігу.

Друга – по періодизації: археографічні збірки документів. Тут можна казати наприклад про Валентина Кавунника і його працю «Архіви УНР» яка представляє значний внесок у дослідження архівних матеріалів періоду Української Народної Республіки. Основною метою цього дослідження було систематизація та оприлюднення архівних документів, що стосуються політичних, економічних та військових аспектів діяльності УНР. Також, зібрані у «Архіву УНР» дипломатичні документи 1919-1921 рр. є важливим історіографічним джерелом, яке дозволяє побачити визвольні змагання українського народу очима тодішніх українських державних діячів і дипломатів. Через те, що дипломатичні документи УНР 1919-1921 рр. дають цілісне уявлення про міжнародну діяльність українського уряду доби Директорії та висвітлюють кілька важливих історіографічних моментів. По-перше, вони підтверджують тезу, що головною метою цієї діяльності було здобуття військово-політичної підтримки проти російської навали, і всі кроки підпорядковувались цьому завданню [13, с.14-15]. По-друге, документи фіксують трансформацію зовнішньополітичної лінії - від спроб опертися на Антанту до вимушеного союзу з Польщею, а зрештою до повної ізоляції. По-третє, вони розкривають, наскільки несприятливим було міжнародне середовище для української незалежності: старі імперські сили прагнули реваншу, а нові великі держави не хотіли визнавати українців рівноправним чинником. І, нарешті, ці матеріали дозволяють «оживити» голоси безпосередніх учасників подій - українських дипломатів, чия відданість справі проглядає навіть крізь урядовий канцелярський стиль. Вони залишили нам чесну й часом болючу оцінку того, чому перша українська держава не змогла втримати свою незалежність, не через брак власної волі чи дипломатичного

хисту, а через несприятливе сплетіння геополітичних обставин. Таким чином, розглянутий збірник є надзвичайно цінним для історіографії періоду УНР, адже на основі первинних джерел відтворює картину міжнародної боротьби України за визнання у 1919-1921 роках і збагачує наше розуміння причин поразки національно-визвольних змагань.

Третя – праці з 1991 р.присвячені лідерам УР, у яких досить мало приділялось уваги Симону Петлюрі.Свідченням цього, може бути те, що наукові праці українських істориків після 1991 року про Симона Петлюру були відносно нечисленні та здебільшого епізодичні. Так, монографія Сергія Литвина «Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана» стала першим комплексним дослідженням долі та діяльності Петлюри в незалежній Україні. У ній узагальнено його біографію й політичну кар'єру, показано роль його ідей у національно-визвольній боротьбі [24]. Подібним чином складена праця – Володимира Сергійчука, яка детально висвітлює подробиці життя і діяльності Симона Петлюри від народження і до загибелі [25]. Ці праці зібрані здебільшого навколо інформації про особистість Симона Петлюри, але до 2004 року подібних досліджень було небагато.

На противагу цьому, увага до постаті Михайла Грушевського була значно більшою. Наприклад публіцист Владислав Верстюк зазначає, що у перші роки Української Центральної Ради Симона Петлюра залишався у тіні Михайла Грушевського та Володимира Винниченка [26], що може свідчити про провідну роль Михайла Грушевського в українській історіографії. Або, наприклад, у статті в «Історичній правді» Ігор Голод вказує на неоднозначні оцінки Михайла Грушевського – від визнання його «творцем самої України» до звинувачень у «повній бездіяльності» [27]. Ці публіцистичні оцінки відображають історичні дебати 1990-2000-х років, коли Михайлу Грушевському присвячували значно більше публікацій.

Особливо багато уваги наукової спільноти отримав Михайло Грушевський у зв'язку з відзначенням його 150-річчя. У Києві 19-20 травня 2016 року, де відбулась Міжнародна науково-практична конференція

«Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина», за матеріалами якої видано збірник із 204 сторінок. Там опубліковано дослідження з широкого кола питань – від історичних та політологічних до філософських і культурологічних аспектів діяльності Михайла Грушевського [28]. Крім того, окремі науковці продовжують досліджувати різні аспекти життя Михайла Грушевського й у наш час. Зокрема, кандидат історичних наук Віталій Скальський який у 2019 році проаналізував епізод із виборами до Конгресу Трудового Народу, він показав, як Михайло Грушевського обрали делегатом від Чигиринського повіту, який дав плацдарм для повернення Михайла Грушевського до великої політики [29]. Це може слугувати підтвердженням того, що й досі дослідження життя Михайла Грушевського, залишається актуальним питанням у науковому світі.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що аналіз публікацій українських істориків 1991-2004 рр. свідчить про асиметрію в історіографії лідерів УНР: дослідження Симона Петлюри були обмежені кількома монографіями та збірками документів, тоді як постать Михайла Грушевського привернула значно ширшу увагу фахівців. У наступні роки кількість праць про Симона Петлюру трохи зросла, але в 1991-2004 роках вони залишалися порівняно малочисельними та фрагментарними.

Четверта – власне ті, що висвітлюють події змагань, такі історики, як Павло Гай-Нижник, зосереджуються на детальному аналізі діяльності Павла Скоропадського як державного діяча, визнаючи як його досягнення, так і проблеми його правління. Автор досліджує події, що призвели до падіння Української Народної Республіки, далі – УНР, та приходу до влади генерала Павла Скоропадського, якого внаслідок перевороту було проголошено гетьманом Української Держави з диктаторськими повноваженнями. Відзначається, що в результаті цього перевороту УНР припинила існування, і на сім з половиною місяців встановився гетьманський режим Скоропадського. У вступі Павло Гай-Нижник акцентує увагу на дискусійності даної теми: історики досі не дійшли згоди, які саме чинники стали визначальними для

успіху гетьманського перевороту і чому влада Центральної Ради впала настільки легко. Автор наголошує на необхідності з'ясувати причинно-наслідкові аспекти події, поставивши кілька ключових питань: чому взагалі виникла потреба в радикальній зміні влади та чому переворот став можливим у тих конкретних умовах. Метою статті, таким чином, є відтворення перебігу перевороту та аналіз його причин – як внутрішніх, так і зовнішніх – з особливою увагою до ролі Павла Скоропадського у захопленні влади. Також автор здійснив глибоке і всебічне дослідження державного перевороту 29 квітня 1918 року, логічно структурувавши виклад матеріалу і аргументацію. У роботі послідовно розкрито передумови перевороту: висвітлено політичну та соціально-економічну кризу в УНР, прорахунки Центральної Ради і назрівання невдоволення її політикою [10, с. 133-135].

Значну увагу приділено зовнішньому фактору – позиції німецько-австрійського командування, яке, розчарувавшись у спроможності українського уряду навести лад, схилилося до підтримки альтернативної влади. Докладно описано процес підготовки змови на чолі з Павлом Скоропадським: створення Української народної громади, її склад та реальні сили, переговори змовників із німцями, плани й наміри Павла Скоропадського [10, с. 149-153]. Безпосередній перебіг подій 29 квітня 1918р. відтворено автором з використанням конкретних фактів – від роботи хліборобського з'їзду та проголошення Павла Скоропадського гетьманом до розпуску Центральної Ради та встановлення контролю нової влади над Києвом [10, с. 158-160]. Логіка викладу Павла Гай-Нижника є чіткою: спочатку окреслюються причини, потім описується розвиток подій, і зрештою робляться узагальнення щодо значення та наслідків перевороту.

Стаття демонструє основні тези автора стосовно гетьманського перевороту. По-перше, переворот став можливим через глибокий занепад державності УНР: Центральна Рада втратила підтримку значної частини населення і контроль над ситуацією, що створило вакуум влади, заповнений Скоропадським і його прихильниками. По-друге, вирішальну роль у

безперешкодному здійсненні перевороту відіграла прихильна позиція німецьких окупаційних військ, які були зацікавлені у появі в Україні сильної влади, здатної реалізувати їхні економічні вимоги та забезпечити порядок у тилу [10, с. 154]. По-третє, автор стверджує, що Павло Скоропадський не був випадковою фігурою, висунутою лише зовнішніми обставинами, – навпаки, він сам активно готував захоплення влади, маючи політичну програму переорієнтації державного курсу на авторитарно-консервативний лад [10, с. 162]. Таким чином, у статті обґрунтовано тезу, що гетьманський переворот мав як об'єктивні причини (криза УНР), так і суб'єктивного лідера-організатора (Павла Скоропадського), а тому відбувся «так легко», майже без спротиву.

Павло Гай-Нижник у своїх висновках займає позицію, згідно з якою державний переворот 29 квітня 1918 р. слід розглядати не просто як змову авантюристів чи нав'язаний окупантами режим, але як закономірне явище в контексті Української революції. Автор робить висновок, що за умов глибоких революційних потрясінь та вибуху соціально-політичних суперечностей такі радикальні кроки, як гетьманський переворот, були певною мірою природними і очікуваними [10, с. 163]. Він підкреслює, що встановлення режиму Павла Скоропадського на той момент відповідало запиту частини українського суспільства на стабільність і порядок, хоча й відбулося з опорою на іноземну силу та призвело до згортання демократичних процесів. У підсумку, стаття Павло Гай-Нижника є ґрунтовним академічним дослідженням, яке логічно і аргументовано розкриває причини та перебіг державного перевороту 1918р., даючи збалансовану оцінку ролі Павла Скоропадського та значення цих подій для української історії [10, с. 162-163]. Автор спирається на широкий масив джерел (архівні документи, мемуари учасників, пресу того часу), що додає його висновкам переконливості. Можна стверджувати що дослідником якісно показано складності історичної ситуації навесні 1918 року та дозволяє сучасному читачеві краще усвідомити, чому саме гетьманський переворот став можливим і як він був реалізований. У цілому, праця Павла Гай-Нижника робить вагомий внесок в історіографію

Української революції, пропонуючи цілісне бачення однієї з її переломних подій.

Також у дослідженні сучасних істориків, можна розглянути монографію Олександра Реєнта та В'ячеслава Великочого «Українська революція: сучасний вітчизняний історіографічний дискурс». Ця робота є ґрунтовним академічним дослідженням, що поєднує історичний і історіографічний аналіз одних із ключових подій в Україні ХХ ст. Відповідно до поставленої мети, автори створили цілісну картину розвитку подій 1914-1923рр. та їх відображення в українській історичній науці. У цій монографії проаналізовано теоретичні засади дослідження революції, надано критичний огляд історіографічних інтерпретацій, схарактеризувати джерельну базу і наукові здобутки попередників, а також сформульовано власні авторські висновки й узагальнення.

До основних наукових результатів монографії можна віднести: по-перше, новий концептуальний погляд на Українську революцію як соборницький національно-визвольний рух, котрий розглядається в широких хронологічних межах та загальноєвропейському контексті (в цьому вбачаються інноваційні методологічні підходи авторів) [11, с. 6-7]. По-друге, ґрунтовний історіографічний аналіз, який висвітлює еволюцію поглядів на революцію – від упереджених радянських схем до сучасних об'єктивних досліджень – і виявляє дискусійні вузли (хронологія, соборність, причини поразки тощо) [11, с. 4-207]. По-третє, широку джерельну базу, використану авторами: залучення багатьох нових документів та свідчень дало змогу підсилити і в деяких випадках уточнити існуючі знання про події та діячів революції. По-четверте, новизну висновків: Олександр Реєнт і В'ячеслав Великочий не лише узагальнили попередні напрацювання, а й запропонували власні тлумачення ключових питань. Зокрема, підкресливши значення Української революції як важливого етапу на шляху до відновлення незалежності у 1991 р., вони підносять її позитивну історичну роль. Також важливо зазначити, що монографія вирізняється охопленням практично всього

комплексу літератури з теми, що робить її своєрідним синтезом сучасного вітчизняного історіографічного дискурсу про Українську революцію – як це і заявлено в її назві.

Окреме місце в сучасній історіографії займає дослідження міжнародного контексту подій Української революції. Нові підходи до вивчення міжнародної політики того часу дозволяють побачити події в Україні в ширшому контексті загальноєвропейських процесів. Увага зосереджується на взаємодії українських лідерів з іноземними державами, зокрема Німеччиною, Польщею, Австро-Угорщиною та країнами Антанти.

Сучасна історіографія приділяє значну увагу аналізу дипломатичних зусиль української еліти, спрямованих на здобуття міжнародної підтримки незалежної України. Зокрема, досліджується підписання Варшавського договору 1920 року між УНР і Польщею, а також дипломатичні зусилля Михайла Грушевського в контексті встановлення міжнародних відносин з Європейськими державами. Такі історики, як Володимир Сергійчук, детально вивчають ці аспекти для кращого розуміння зовнішньополітичних реалій того часу.

Наприклад у роботі Володимира Сергійчука «Українська дипломатія й утвердження державних кордонів 1917–1920 рр.» аналізуються дипломатичні зусилля Української Народної Республіки (УНР) щодо визначення й закріплення її території. Автор починає з історичного контексту: він цитує Степана Рудницького про єдину українську територію та рішення I Всеукраїнського національного конгресу про з'єднання всіх етнічних земель в автономію. У вступі автор закликає людей до думки, про необхідність соборності українських земель і право українців на визначення власних кордонів. У вступі чітко підкреслено мрію українців відновити державність і єдність території [12, с. 58].

Також, автор подає детальний опис роботи спеціальної комісії з кордонів на чолі з сенатором Сергієм Шелухіним. Ця комісія спиралася на «етнографічний принцип» та декларацію президента Вудро Вільсона про

самовизначення націй [12, с. 61]. Володимир Сергійчук наводить уривки з пояснюючої записки, в яких окреслюються державні межі України у всіх напрямках. Зокрема, згідно з цим документом, державними межами України вважаються конкретні лінії на півночі – від р. Сарниці через пункти Курська, Чернігівська, Орел і так далі, на сході – кордон з Донщиною з урахуванням договору 7 серпня 1918 р. між УНР і Всевеликим Військом Донським, на півдні – кордони з Румунією по старій лінії з включенням Хотинщини та Маріуполя, на заході – лінія через сучасні території Польщі та Угорщини. Ці детальні відомості демонструють тезу автора про комплексність підходу УНР: українські дипломати намагалися оформити кордони максимально відповідно до етнографічного складу населення і національних інтересів [12, с. 59-61].

Водночас Володимир Сергійчук підкреслює, що вказані кордони були обґрунтовані нормами міжнародного права, але дуже важко втілювати їх в угодах через небажання сусідів поступатися. Таким чином, основна теза автора полягає в тому, що українська дипломатія 1917-1920 рр. відстоювала соборні національні кордони на засадах самовизначення та міжнародних принципів, проте зовнішньополітичні обставини ускладнили цю задачу [12, с. 61].

Серед основних дипломатичних ініціатив УНР у праці В. І. Сергійчука виокремлюються перемовини в Бересті з Центральними державами та переговори з Радянською Росією в лютому 1918 р. Автор цитує умови Лютневого договору 9 лютого 1918 р., яким Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина визнали незалежність УНР. Невід'ємною частиною аналізу є обговорення кордонів на цих перемовних українські делегації відстоювали узгодження кордонів з більшовицькою Росією на основі домовленостей, укладених у мирній угоді. Крім того, в роботі описано, що 7 серпня 1918 р. УНР уклала союзну угоду з Донським козацьким військом, що також мала наслідком врегулювання суміжних кордонів за етнографічним принципом. Усі ці дипломатичні місії: участь у Берестейських переговорах, підписання Лютневого миру, переговори про розмежування з Радянською

Росією, угода з Донським військом – автор називає ключовими при формуванні державних кордонів УНР. Також згадується діяльність Ради Міністрів УНР, яка підтримала умови переговорів (зокрема фрази про Крим і флот) і затвердила делегацію на березневі бесіди [12, с. 59]. Можна стверджувати, що стаття Володимира Сергійчука послідовно висвітлює процес формування державних кордонів України на ранньому етапі державотворення. Автор наводить структуровану аргументацію, від ідеї етнічної цілісності до конкретних пунктів кордонів та висновків щодо результативності дипломатії. Найголовнішою тезою є те, що УНР прагнула встановити власні кордони на принципах етнографічної національності та міжнародного права, однак реалізація цих ідей ускладнювалася небажанням сусідніх держав це визнавати.

Сучасна історіографія Української революції 1917–1921 рр. починається з відходу від ідеологічних штампів радянського часу та переходу до комплексного й справедливого дослідження подій періоду. Історики звертають увагу на багатогранність національно-визвольних процесів, на різноманітність суспільно-політичних рухів і взаємодію українського чинника з міжнародним контекстом. Зокрема, на передній план виходять нові постановки основних завдань революції – збереження державності, консолідації суспільства, побудова демократичних інститутів. В цьому сенсі роботи сучасних дослідників наголошують не стільки на революційних крайнощах, скільки на спільному завданні утвердження Української держави.

Особлива увага в новітній історіографії приділяється переосмисленню ролей провідних лідерів революції. Михайло Грушевський як голова Центральної Ради й відомий історик нині сприймається не тільки як фігура національного відродження, а як один із «архітекторів» української державності, що намагався об'єднати різні суспільні групи на демократичних засадах. Постать гетьмана Павла Скоропадського аналізується більш зважено: сучасні дослідники визнають, що в умовах глибокої кризи УНР 1918 р. гетьман

Павло Скоропадський сформував адміністративний апарат і навіть добився де-факто міжнародного визнання (Українську Державу було «визнано 30 країнами»), хоча його правління оцінюється збалансовано – з урахуванням як здобутків, так і обмежень авторитарного курсу. Симон Петлюра, який традиційно асоціювався з військовим очільництвом Директорії, зараз в історіографії розглядається й у політичному контексті – як фігура, що сформувала ідейну спадщину національного руху. Його образ підкреслюється як символ визвольної боротьби українців. Можна побачити як у сучасних працях, Симон Петлюра залишатиметься символом визвольної боротьби українського народу, про що свідчать десятки вулиць та пам'ятників на його честь.

Дослідження ключових подій революції стали більш детальними та критичними. Так, державний переворот 29 квітня 1918 р. остаточно виводиться з категорії «змови авантюристів» і розглядається в контексті соціально-політичної кризи УНР та позиції австро-німецьких військ. У монографічних працях підкреслюють, що переворот мав як об'єктивні причини, наприклад занепад Центральної Ради, так і суб'єктивну частину, наприклад діяльну роль Скоропадського з його програмою авторитарних реформ. Аналізується і спротив Директорії, і масові повстання на території УНР у 1918-1921 рр. Період Директорії характеризується встановленням її контролю над Україною й придушенням масштабного повстанського руху. Ці дослідження спираються на нові архівні матеріали та розширюють хронологічні межі дослідження, події революції розглядають у європейському контексті XX століття, а сам національно-визвольний рух постає як соборницький, комплексний феномен (що інноваційно підкреслено, зокрема, у монографії Олександра Реєнта і В'ячеслава Великочого 2024 р., яка охоплює події 1914-1923 рр.).

Важливим напрямом новітньої історіографії є дипломатична історія УНР та її місце на міжнародній арені. Завдяки свіжим джерелознавчим виданням змінюється уявлення про зовнішню політику України того часу.

Зокрема, архівіст В. Кавунник упорядкував рукописний фонд Міністерства закордонних справ УНР 1919-1921 рр., оприлюднивши раніше невідомі документи: аналізи міжнародної ситуації, ноти до Росії, Польщі, держав Антанти, а також телеграми та звіти делегатів УНР на Паризькій мирній конференції, конференції балтійських держав, у Лізі Націй, листи до урядів багатьох європейських столиць. Ці матеріали дозволяють по-новому поглянути на дипломатичну діяльність УНР – зокрема, на спроби здобуття міжнародної підтримки, підписання Брест-Литовського і Ризького мирних договорів, суперечки з Польщею та більшовиками. Завдяки роботам С. Сергійчука та інших дослідників, а також таким колективним виданням, поглиблено розуміння того, як УНР позиціонувала себе на світовій арені і яким було ставлення до неї провідних держав. Сучасні історики виокремлюють методологічні зрушення та широту тематичних підходів. Якщо радянська історіографія підкреслювала виключно соціалістичну та класову тематику, то сучасні роботи вивчають також культурні дискурси, ідеї та місцеву історію, роль окремих соціальних груп (жінок, селянства, інтелігенції тощо). Зросла роль комплексного аналізу. Науковці поєднують традиційну хронологічну оповідь із порівняльним підходом, залучають широке коло джерел (в тому числі закордонні архіви й свідчення учасників), використовуючи міждисциплінарні методи. В новітніх дослідженнях помітний відхід від ідеологічних обмежень і прагнення до об'єктивнішої реконструкції подій – від образу революції як суто «міжпартійного конфлікту» до бачення її як стрімкого національно-державотворчого процесу з усіма притаманними розбіжностями.

ВИСНОВОК

Українська революція 1917-1921 років є одним із вирішальних етапів у формуванні сучасної української державності. У даній дипломній роботі нами було досліджено, як формувались історіографічні підходи до подій Української революції 1917-1921 рр. відповідно до різних історичних і політичних умов. У працях української еміграційної історіографії (міжвоєнного та повоєнного періоду) наголошувалося на ідеях національної самобутності, соборності та героїзму Центральної Ради, Директорії та армій УНР, відновлюючи пам'ять про визвольні змагання в умовах іноземної окупації й еміграції. Через те, що радянська історіографія розглядала події революції переважно через призму класової боротьби та великоросійської революційної епопеї, що призводило до спрощених ідеологізованих трактувань: поділ на революції «великоросійські» та «українські», применшення ролі українських державотворчих чинників і нехтування національними досягненнями того часу. Ми звернули увагу до розгляду сучасних дослідників, які вважають такий підхід застарілим і штучним. Перехід до пострадянської доби дозволив залучити архівні документи, мемуари учасників та публікації сучасників й таким чином, ґрунтовніше розкрити внутрішню логіку подій та урахувати регіональну специфіку. У сучасній українській історіографії події Української Революції 1917-1921рр. осмислюються на засадах синхронного й порівняльного аналізу з революціями в сусідніх державах, роботи нових авторів дедалі частіше демонструють складні взаємовпливи української та російської революцій.

Визначний внесок у вивчення революційних подій зробили ключові персоналії, згадані у дослідженні. Михайло Грушевський (1866-1934) – видатний історик і голова Центральної Ради – сформулював концепцію української нації та виступив ідеологом національно-визвольного руху. У своїх публіцистичних творах, наприклад «В огні й бурі» він відзначав, що наша українська революція, на жаль, не розвивалась самотійно, вона весь час мусила вимірювати свій марш з революцією російською, що відображало його

прагнення осмислити революційний процес у єдності міжнародних подій. Володимир Винниченко (1880-1951), керівник уряду УНР, залишив численні щоденники, публіцистичні статті та романи, де відобразив розмаїття ідеологічних дискусій і внутрішньополітичних подій Центральної Ради. Симон Петлюра (1879-1926), голова Директорії УНР, будучи головним військовим і державним лідером, став символом боротьби за державність; публікації про нього привертають увагу до питань формування армії та дипломатії молодій державі. Павло Скоропадський (1873-1945) очолював гетьманат 1918 р. і намагався створити державний устрій на традиційних основах монархічного устрою, його постанови та спогади досліджуються як приклад альтернативної моделі українського державотворення. Історик та дипломат Дмитро Дорошенко (1882-1951) поєднав наукову й політичну діяльність: він упорядкував багатотомну «Історію України» і публічно відстоював ідею української суверенної держави, що відображено в його історіографічних нарисах. В'ячеслав Липинський (1882-1931), філософ і політичний теоретик, хоча й не був безпосереднім учасником революційних урядів, розробив концепції «націонал-державної» ідеї й зробив «Промову» як доповідь про завдання революції 1917 р., яка вплинула на консервативні національні кола. Ісаак Мазепа (1884-1952), який очолював уряд УНР під час війни 1919-1920 рр., залишив важливі спогади («Моя Московська війна», інші тексти) та дипломати доносили його погляду, що нині є джерелом для дослідження зовнішньої політики УНР.

Серед сучасних дослідників помітно вирізняються Володимир Литвин – відомий архівіст, державний діяч і історик, який підготував до публікації численні документальні збірники та наукові монографії з історії УНР, але при цьому дотримувався старих поглядів на періодизацію. Валентин Кавунник – архівіст і видавець, що спеціалізується на цифровізації джерел періоду визвольних змагань та аналізі документів. Ігор Гирич, Станіслав Кульчицький, Олександр Реєнт, Володимир Сергійчук, Віталій Скальський та інші опублікували цінні праці, у яких розглядають широкий спектр питань – від

масово-соціальних процесів і культурно-інформаційної сфери революції до формування національної пам'яті й ідентичності. Їхні роботи, спираючись на нові архівні знахідки та спогади учасників, суттєво доповнюють і корегують ранні наративи епохи.

Для аналізу історіографії Української революції 1917-1921 рр. нами було використано широкий комплекс джерел: наукові монографії та статті, архівні довідники й збірники документів, мемуари й щоденники учасників, публіцистичні праці того часу, а також цифрові архіви та спеціалізовані аналітичні ресурси (портали, цифрові бібліотеки, енциклопедії). У роботі реалізовано міждисциплінарний підхід, що передбачає комплексне поєднання політичного, соціального, економічного та культурного контекстів епохи.

Насамкінець слід констатувати, що історіографічний аналіз відіграє фундаментальну роль у сучасному науковому осмисленні Української революції. З одного боку, він забезпечує підтвердження фактів, зв'язує воєнно-політичні події з довгостроковими соціальними процесами, показує причинно-наслідкові зв'язки між ідеологіями та діями. З іншого – сприяє консолідації суспільства навколо історичної пам'яті, через відкриття раніше маловідомих документів і правдивої інтерпретації ролей окремих постатей за допомоги якої формуються національні наративи, потрібні для розуміння власної ідентичності. Саме завдяки новітній історіографії усвідомлюється спадковість ідей державності та зв'язок визвольних змагань з подальшим державотворенням, що, своєю чергою, зміцнює державницьке мислення та патріотичну свідомість у сучасному українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- 1) Грушевський, М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. Т-во «Знання» України, Київ 1991. 240 с. Режим доступу:
https://shron2.chtyvo.org.ua/Hrushevskiy/Khto_taki_ukraintsi_i_choho_vony_khochut_zb.pdf
- 2) Грушевський, М. С. На порозі нової України : гадки і мрії. Київ : Друк. акц. т-ва "Петро Барський у Києві", 1918. 120 с. Режим доступу:https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00003614
- 3) Касьянов, Г. В. "Хто такі українці і чого вони хочуть": проблема формування нації. Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. Режим доступу:<http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6441-0/3.pdf>
- 4) Винниченко В. К. Відродження нації: у 3 ч. Ч. 1. Відень, 1920. 348с. Режим доступу:<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1110/file.pdf>
- 5) Винниченко В. К. Відродження нації: у 3 ч. Ч. 2. Відень, 1920. 328 с. Режим доступу:<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1114/file.pdf>
- 6) Винниченко В. К. Відродження нації: у 3 ч. Ч. 3. Відень, 1920. 535 с. Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1109/file.pdf>
- 7) Петлюра С. В. Московська воша. Париж: Бібліотека ім. С. Петлюри і націоналістичне видавництво Європи, 1966. 54 с. Режим доступу:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Petliura_Symon/Moskovska_vosha.pdf
- 8) Єрмолаєв В. М. Досвід першого вітчизняного парламенту в оцінках Михайла Грушевського / В. М. Єрмолаєв // Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 1. С. 30-46. Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2017_1_5

- 9) Скоропадський Павло. Спогади. Кінець 1917-грудень 1918. Київ ; Філадельфія: [б.в.], 1995. 477 с. Режим доступу: <https://hainyzhnyk.in.ua/downloads/skoropadsky-spogady.pdf>
- 10) Гай-Нижник П.П. Державний переворот 29 квітня 1918 р.: причини та перебіг захоплення влади П.Скоропадським / Гай-Нижник П.П. // Український історичний журнал. 2011. № 4. С. 132-164. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2011_4_132
- 11) Реєнт Олександр Петрович, Великочий Володимир Степанович. Українська революція: сучасний вітчизняний історіографічний дискурс / Міністерство освіти і науки України, Національна академія наук України, Національна спілка краєзнавців України, Українська академія історичних наук, Інститут історії України НАН України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Київ Івано-Франківськ : Місто НВ, 2024. 396 с. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0018097.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0
- 12) Сергійчук В. І. Українська дипломатія й утвердження державних кордонів 1917-1920 рр. // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 1998. Вип. 1. С. 58-62. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_1998_1_12
- 13) Кавунник В. Архів Української Народної Республіки / Національна академія наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2016. 765 с. Режим доступу: https://tsdavo.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/kavunnyk_unr_archive.pdf
- 14) Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. : в 2 т. Т. 1 : Доба Центральної Ради. Ужгород : Свобода, 1932. 437, XIX с. Режим доступу: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0006465

- 15) Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. : [в 2 т.] / упоряд., авт. передм. та комент. К. Ю. Галушко. Київ : Темпора, 2002. Т. 2 : Українська Гетьманська Держава 1918 року. 351 с. (Vita Memoriae). Режим доступу: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001961
- 16) Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле. Мюнхен: Українське видавництво, 1969. 543 с. Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/memuari/1586-doroshenko-d-moyi-spomini-pro-nedavnye-minule/>
- 17) Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921 : у 3 т. Т. 1 : Центральна Рада. Гетьманщина. Директорія. [Мюнхен] : Прометей, 1950. – 210 с. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000219
- 18) Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921 : у 3 т. Т. 2 : Кам'янецька доба. Зимовий похід. [Мюнхен] : Прометей, 1951. 245 с. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000220
- 19) Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921 : у 3 т. Т. 3 : Польсько-український союз. Кінець збройних змагань У.Н.Р. Прага : Українське видавництво «Пробоем», 1943. 233 с. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000218

- 20) Липинський В. Листи до братів-хліборобів : про ідею і організацію українського монархізму : писані 1919-1926 р. Wien : Buchdruckerei Carl Herrmann, 1926. 580 с. Режим доступу: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000675
- 21) Нариси історії української революції 1917–1921 років / ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький, В. М. Литвин, Р. Я. Пиріг, О. П. Реєнт, О. С. Рубльов, В. Ф. Солдатенко, Ю. І. Терещенко ; авт. кол.: О. Д. Бойко, В. Ф. Верстюк (керівн.), В. І. Головченко, Г. Г. Єфіменко, С. В. Кульчицький, О. І. Лупандін, О. В. Михайлова, Т. С. Осташко, О. І. Павлишин, Р. Я. Пиріг, О. С. Рубльов, В. В. Скальський, В. Ф. Солдатенко. Кн. 2. Київ: НВП «Наукова думка» НАН України, 2012. 464 с. Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-0000-0/978-966-00-0000-0.pdf>
- 22) Литвин В. М. Українська революція 1917-1921 років і сучасність: незасвоєні уроки // Вісник Національної академії наук України. 2017. № 9. С. 60-73. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnanu_2017_9_9
- 23) Гирич Ігор. Крапки над “ї”: реконцептуалізація Української революції // Історична правда. 28 вересня 2018. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/5bb5de395993b/>
- 24) Литвин Сергій. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2001. 640 с. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lytvyn/Sud_istorii_Symon_Petliura_i_petliuriana.pdf
- 25) Сергійчук Володимир. Симон Петлюра. 2-ге вид., допов. Київ : ПП Сергійчук М. І., 2009. 568 с. Режим доступу: http://search.nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000675

[S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005091](#)

26) Верстюк Владислав. Петлюра без бронзи, але у кольорах // Історична правда. 23 травня 2019. Режим доступу:

<https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/05/23/155715/>

27) Голод Ігор. Історик не політик? Грушевський розбудив країну... і приспав // Історична правда. 29 вересня 2011. Режим доступу:

<https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/09/29/57143/>

28) Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина (до 150-річчя від дня народження): зб. наук. пр. / упоряд. Олександр Ковальчук. Київ: Міленіум, 2016. Режим доступу:

https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15007/1/Kovalchuk_FMNYDD_IS.pdf

29) Скальський Віталій. "Кульгава качка". Як Грушевського на виборах "прокотили" // Історична правда. 29 березня 2019. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/5c9e2efbc9404/>.

30) Нариси історії української революції 1917-1921 років / ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький, В. М. Литвин, Р. Я. Пиріг, О. П. Реєнт, О. С. Рубльов, В. Ф. Солдатенко, Ю. І. Терещенко ; НАН України. Інститут історії України. Київ : НВП «Наукова думка» НАН України, 2011. Кн. 1. 390 с. Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1145-8/978-966-00-1145-8.pdf>

31) Манаков С. Політичний заповіт Михайла Грушевського «На порозі Нової України: Гадки і мрії»: матеріали XV міжнародної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки – 2025», історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка. м. Київ 16 травня С. 2025 51-54